

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Одорологія як базисне часткове вчення криміналістики»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-203М Левківська Наталія Петрівна

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Ланцедова Юлія Олександрівна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

« ____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Левківської Наталії Петрівни

1. Тема роботи «Одорологія як базисне часткове вчення криміналістики», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 05 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: Аналітичний огляд літературних джерел з тематики диплому. Дослідження науково-теоретичних основ одорології та методик проведення одорологічних досліджень. Аналіз проблемних питань правового регулювання проведення одорологічних експертиз.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права і процесу
Ланцедова Юлія Олександрівна
(підпис)

Завдання прийняла до виконання _____ Левківська Наталія Петрівна
(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Одорологія як базисне часткове вчення криміналістики» 98 сторінок, 59 використаних джерел.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ОДОРОЛОГІЯ, ОДОРОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ, ОДОРОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА, ВИБІРКА, СОБАКА-БЮДЕТЕКТОР, ОЛЬФАКТОРНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктом даної роботи є суспільні відносини які склалися в сфері дослідження запахових слідів під час досудового розслідування та судового розгляду. Предметом ж виступає теоретичний та практичний аспект криміналістичної одорології, методика її застосування безпосередньо під час проведення слідчих(розшукових) дій та особливості проведення та закріплення результатів одорологічної експертизи.

Метою даної роботи є здійснення теоретичного обґрунтування статусу одорології як базисної криміналістичної науки, вироблення практичних рекомендацій по роботі з запаховими слідами для спеціально уповноважених суб'єктів, а саме слідчих, спеціалістів, експертів-криміналістів та аналіз висновку одорологічної експертизи як джерела доказів в кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Методологічну основу магістерської роботи становить система взаємопов'язаних методів наукового дослідження, а саме діалектичний метод, порівняльно-правовий, історико-правовий, системно-структурний, аналіз, синтез та узагальнення.

За сучасних умов, коли від працівників правоохоронних органів вимагається зосередження якомога більших зусиль, знань, навичок для боротьби зі злочинністю необхідно звертатись до все більшої кількості методик та технік, які здатні гідно відповісти на виклики сьогодення.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі, підготовці проектів нормативно-правових актів, правозастосовній практиці.

ЗМІСТ

Вступ	7-11
Розділ 1. Загальна характеристика криміналістичної одорології: поняття, сутність, генеза та завдання	12-36
1.1. Генезис криміналістичної одорології.....	12-21
1.2. Науково-теоретичні основи одорології.....	21-29
1.3. Криміналістична одороголія: поняття, сутність та завдання.....	29-36
Розділ 2. Особливості виявлення, вилучення й консервування запахової інформації на місці події й її подальшого використання	37-57
2.1. Загальні положення про виявлення, вилучення та фіксацію запахових слідів в процесі розслідування кримінальних правопорушень	37-41
2.2. Консервування зразків запаху та проведення вибірки.....	42-48
2.3. Застосування кінологічного підходу в криміналістичній одорології.....	48-57
Розділ 3. Підготовка матеріалів, проведення одорологічної експертизи та особливості процесуального оформлення результатів експертизи	58-83
3.1. Особливості підготовки матеріалів для проведення одорологічної експертизи.....	58-65
3.2. Проведення комплексної, комісійної та інших одорологічних експертиз.....	66-80
3.3. Проблемні питання застосування одорологічного методу в процесі доказування.....	80-89
Висновки	90-94
Список використаної літератури	95-99

ВСТУП

В усі часи існування людства люди вчиняли один по відношенню до іншого ті чи інші злочини, та в усі часи існувала певна категорія людей котрі розслідували ці злочини. Така боротьба призводила до того, що сторона правопорушників намагалася віднайти такий спосіб вчинення злочину чи його приховування який би зміг повести слідство по хибному шляху, що в кінцевому випадку призвело до того, що справжній злочинець ніколи не буде покараний. Тому, правоохоронці винаходили ті чи інші способи виявлення злочинним слідів на місці вчинення злочину задля того, щоб швидко та ефективно притягти правопорушника до справедливого покарання.

Жодне кримінальне правопорушення не вчиняється в його ідеальному уявленні, тобто без залишення будь-яких слідів правопорушником на місці вчинення злочину. Так, на сучасному розвитку криміналістичної науки розрізняються звукові сліди, електронні сліди, молекулярно-генетичні сліди, біологічні сліди та інші. Виокремлення таких слідів стало можливим завдяки стійкій співпраці криміналістики з іншими науками природничого чи технічного характеру, які надали змогу пристосувати їх до вирішення конкретних завдань які ставлять перед правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень.

Інтеграція природничих і технічних наук у сферу кримінальної юстиції сприяла розширенню можливостей судових експертиз, що спричинило збільшення кола об'єктів дослідження. В процесі розслідування кримінальних правопорушень дедалі більшого значення та міри визначеності набувають так звані субстратні сліди. Найбільш цікавою з точки зору криміналістики властивість субстратних слідів є те, що не їх розмір, не форма чи рельєф слідоутворюючого об'єкта, а саме його субстанція, що знайшла своє відображення у предметі матеріального світу і саме цей субстрат(субстанція) й несе в собі інформацію про фактичні дані, щодо конкретного кримінального правопорушення.

Таким чином те, що раніше вважалось неможливим наразі стає звичною криміналістичною практикою. Однак все одно ще залишаються такі види запахів з якими у дослідників виникають певні труднощі в їх виявленні, фіксуванні та зберіганні. Одними з таких слідів є запахові сліди.

Окремим важливим аспектом запахових слідів, яку також неможливо оминати своєю увагою, є застосування біологічних аналізаторів запаху. Про важливість цих біологічних аналізаторів свідчить те, що останнім часом слідчі органи та судді проявляють все більший інтерес до тієї інформації, яку отримують за допомогою лабораторних досліджень слідів і зразків запаху людини за допомогою цих аналізаторів.

Актуальній дослідження полягає в тому, що сліди запаху криміналістиці відомі вже доволі тривалий час, однак дослідженні даних слідів в криміналістичній науці та діяльності все ще залишається на базовому рівні. Хоча запахові сліди є безцінним джерелом інформації для працівників органів досудового розслідування. Дані сліди є одними з небагатьох видів слідів, котрі дають можливість віднайти правопорушника за лічені години після вчинення ним злочину. Однак, недосконалість нормативно-правової регламентації, відсутність чіткої судово-експертної методики дослідження запахових слідів та брак практично напрацьованих рекомендацій значним чином ускладнюють уповноваженим суб'єктам роботу з цим видом слідів.

Слід зазначити, що дослідження одорології та зокрема роботи з запаховими слідами під час кримінального провадження в свій час займалися такі науковці-криміналісти як В. І. Шиканов, М. М. Транаєв, М. В. Салтевський, А. О. Кириченко, В. О. Гусева, В. Д. Басай, П. Д. Біленчук. Потрібно підкреслити, що в більшості своїй науковці присвячували свою увагу більше питанням розкриття предмету й місця одорології в системі криміналістичних наук залишаючи поза своєю увагою вироблення конкретних методологічних рекомендацій по роботі з запаховими слідами. Хоча слід відзначити, що спроби по розробці конкретних методик все ж таки відбувались, однак в представленому вигляді вони були не здатні задовольнити всі існуючі

потреби органів досудового слідства та експертних установ, які могли виникнути в рамках проведення досудового розслідування та одорологічних експертиз.

Метою даної роботи є здійснення теоретичного обґрунтування статусу одорології як базисної криміналістичної науки, вироблення практичних рекомендацій по роботі з запаховими слідами для спеціально уповноважених суб'єктів, а саме слідчих, спеціалістів, експертів-криміналістів та аналіз висновку одорологічної експертизи як джерела доказів в кримінальному провадженні.

Відповідно до зазначеної мети для її досягнення було поставлено наступні завдання:

- 1). Прослідкувати та встановити особливості генезису криміналістичної одорології;
- 2). Дослідити науково-теоретичні основи одорології;
- 3). Розглянути загальну характеристику криміналістичної одорології;
- 4). Розкрити особливості виявлення, фіксування та збереження запахових слідів на місці події;
- 5). Охарактеризувати кінологічний підхід до роботи з запаховими слідами;
- 6). Проаналізувати порядок підготовки матеріалів до проведення одорологічної експертизи;
- 7). Виокремити особливості проведення комплексної та комісійної одорологічної експертизи;
- 7). Визначити сутність та значення висновку одорологічної експертизи в рамках дослідження запахових слідів.

Об'єктом даної роботи є суспільні відносини які склалися в сфері дослідження запахових слідів під час досудового розслідування та судового розгляду.

Предметом ж виступає теоретичний та практичний аспект криміналістичної одорології, методика її застосування безпосередньо під час

проведення слідчих(розшукових) дій та особливості проведення та закріплення результатів одорологічної експертизи.

Вищезазначені актуальність, мета, завдання, об'єкт та предмет даного дослідження обумовлюють необхідність у використанні широкого кола **методів** які саме доцільно буде використовувати в даному конкретному випадку. Основним загальним методом даного дослідження буде виступати діалектичний метод пізнання певних явищ, а також їх зв'язків із практичною сферою діяльності спеціальних суб'єктів. Серед спеціальних методів наукового пізнання застосуванню підлягає порівняльно-правовий, історико-правовий, системно-структурний, аналіз, синтез та узагальнення.

Порівняльно-правовий метод буде використовуватись під час дослідження положень нормативно-правової бази з даної проблематики та відповідних наукових категорій.

Системно-структурний метод дасть змогу сформулювати завдання, які мають вирішуватися внаслідок дослідження й використання запахових слідів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Історико-правовий метод в свою чергу дозволить прослідкувати розвиток правової думки з приводу одорології та розкрити різні наукові погляди на окремі проблемні питання які виникали на шляху становлення її як науки.

Аналіз, синтез, узагальнення та індукція відкриє можливість виокремити ознаки які притаманні криміналістичній одорології та їх основі надати їй відповідне правове визначення шляхом сходження від окремого до загального.

Наукова новизна даної роботи полягає в систематизації теоретичної основи яка виступає підґрунтям проведення одорологічних досліджень, а також виокремлення особливостей нормативно-правової бази проведення одорологічних експертиз та встановлення значення висновку експерта як результату одорологічної експертизи в якості джерела доказів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування запропонованих методик виявлення, фіксування та консервації запахових слідів слідчими, експертами-криміналістами та спеціалістами під час

проведення слідчих(розшукових) дій, таких як обшук чи проведення огляду місця події, а також в можливості уніфікації підходів до підготовки матеріалів до проведення одорологічної експертизи та фіксування її результатів у висновку експерта.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи становить 99 сторінку, із яких основна частина займає 76 сторінок. Список використаних джерел складається з 59 найменувань.

РОЗДІЛ 1

Загальна характеристика криміналістичної одорології: поняття, сутність, генеза та завдання

1.1. Генезис криміналістичної одорології

Термін «одорологія» походить від латинського слова «odor» (запах, відчувати запах) та «logos» (знання, наука).

Поняття криміналістичної одорології наведено в юридичній енциклопедії, де під нею розуміється система науково розроблених методів і технічних засобів виявлення, вилучення, зберігання та дослідження запахових слідів з метою подальшого їх використання для вирішення ідентифікаційних завдань у кримінальному процесі[1]. Деякі вчені більш детально відображають сутність криміналістичної одорології та особливі ознаки, які їй притаманні.

Так, Іщенко та Топорков, пропонують розуміти під криміналістичною одорологією як галуззю криміналістичної техніки систему наукових прийомів та технічних засобів виявлення, вилучення, аналізу та зберігання запахових слідів для їх подальшого використання на попередньому слідстві з метою встановлення конкретної людини, належних їй предметів, документів, речей та інших об'єктів за індивідуальним запахом[2].

Таким чином, центральним об'єктом криміналістичної одорології є запахові сліди. На основі вивчення властивостей запахових слідів та механізму їх утворення, криміналістична одорологія розробляє способи та прийоми дослідження інформації, прихованої у слідах запаху. Ця інформація дозволяє ідентифікувати особу, яка вчинила протиправне діяння, і навіть окремі його елементи (знаряддя вчинення злочину).

Здавна людина звернула увагу на той факт, що нюх комах, тварин та інших живих істот напрочуд відрізняється від його власного нюху. Особливо цікавила людину тонкість та гострота сприйняття запахів собаками. Собаки були одомашнені людьми близько 20 тисяч років тому. Собака допомагав стародавній людині полювати на тварин, визначаючи місце їх знаходження за запахом, охороняв житло. З того часу і до сьогодні собака – незамінний

помічник людини, його супутник та друг. «Собака була першим поліцейським у світі, першим нічним сторожем, першим стражником та першим детективом»[3].

Загалом було встановлено, що в собаки за ступенем розвитку органів чуття перше місце посідає нюх, друге – слух, а третє – зір[4].

Інтерес до пошуку найбільш новітніх, ефективних, швидких та зрозумілих в застосуванні інструментів для виявлення та розшуку злочинців мав місце протягом усього часу існування людства. До моменту розроблення новітніх технологій аналізу інформації, до моменту оформлення дактилоскопії та дослідження відбиткових слідів як найбільш достовірних слідів які може залишити злочинець на місці вчинення злочину, в арсеналі представників правоохоронних органів були лише їхні власні органи відчуття. Окрім власних органів-аналізаторів людина в своїй діяльності використовували органи-біоаналізatori інших живих істот, серед яких найбільш ефективно себе показали саме собаки.

Цікаво, що роком використання одорологічної інформації, тобто запахових слідів, в боротьбі зі злочинністю бере початок тільки з 1896 року, коли з ініціативи відомого австрійського криміналіста Ганса Гроса в м. Гільдесгеймі з'явилося 12, спеціально навчених несенню поліцейської служби, собак. Незабаром після того було звернуто увагу на можливість криміналістичного використання природної здатності собаки вистежувати за запаховими слідами особу, яка залишила відповідний запаховий слід на місці вчинення злочину[5]. Дані здібності собак, які були відшліфовані до абсолютної унікальності протягом тисячолітньої еволюції, збережені і розвинені в процесі подальшого одомашнення і тривалої селекційної роботи, поступово стали використовуватись людиною в боротьбі зі злочинами.

У своїй magnum opus «Посібник для судових слідчих, чинів загальної та жандармської поліції» Ганс Гросс наголошує на корисності залучення собак для розшуку. Ось що він пише: «Крайне затруднителен обыск на открытом поле, ввиду обширности пространства. Когда идет речь о розыске

человеческого трупа, весьма полезно привлечь гончую собаку-ищейку. Так, когда потребовалось найти мужчину, о котором все думали, что он убил своего родственника, труп этого мужчины обнаружила в глубине леса обыкновенная охотничья собака.

По другому делу также была успешно применена ищейная собака. На проселочной дороге обнаружили труп неизвестного молодого человека с тяжкими повреждениями. Его кожные покровы были чрезвычайно бледны, из чего мы сделали вывод о большой потере крови. Однако на месте нахождения трупа нашли лишь небольшую лужицу крови. То есть повреждения молодому человеку нанесли в другом месте, где и должна обнаружиться большая часть его крови. Благодаря каплям крови, мне удалось проследить путь, которым он шел. Путь этот пролегал густой рощей, причем неизвестный шел по самой чаще, сделав большой крюк. Было ясно, что он заблудился, скорее всего, вследствие повреждений, и не понимал толком, куда идет. Несмотря на все усилия, нам не удалось найти место, откуда он вышел.

Тогда С.С. (судебный следователь) пришла в голову мысль воспользоваться ищейной собакой, которая прошла по найденному нами пути, затем свернула и довела нас до одной крестьянской избы, около которой была найдена большая лужа крови, присыпанная землей. В дальнейшем выяснилось, что убитый был пойман хозяевами этой избы при попытке совершить кражу. Хозяева жестоко избили молодого человека. Прележав некоторое время около избы, он встал и ушел»[6].

Собака задля оформлення такої діяльності була немовби перетворена у позалабораторний біологічний аналізатор запаху – собаку детектор, за допомогою якого можна було безпосередньо за слідами запаху переважно на ґрунті та інших об'єктах місцевості виявити те чи інше джерело запахової інформації.

Не дивно, що саме Ганс Грос виніс першу оцінку значущості результатів застосування позалабораторного собаки-детектора для пошуку людини за слідами її запаху на місцевості. Оцінка полягало в тому, що спеціально

підготовлений собака може бути застосований лише в якості «орієнтуючого інструменту», тобто може бути застосований лише в разі необхідності знайти джерело запахового сліду.

Так, як в свій час територія сучасної України входила до складу Російської Імперії, то доцільно буде дослідити й цей етап розвитку криміналістичної одорології.

В Російській Імперії службово-розшукові собаки з'явилися в 1906 році у прибалтійських губерніях. У 1907 р. у Петербурзі створили розплідник поліцейських собак. А 5 жовтня 1908 р. у Петербурзі було засновано «Всеросійське суспільство заохочення використання собак у поліцейській сторожовій службі». У зв'язку з цим у журналі «Вісник поліції» з'явилася грандіозна стаття, в якій зазначалося, що відтепер ніяке перевдягання і грим не допоможуть злочинцеві, оскільки поліцейський собака впізнає його не на вигляд, а за відмінними властивостями його запаху, які легко вловить її витончений нюх[7].

Керівництво навчанням спеціалістів службового собаківництва здійснювалося цим Товариством аж до Жовтневої революції. У Петербурзі, Пскові, Варшаві та інших містах відкривалися спеціалізовані школи та розплідники для собак.

Перша Світова війна і Жовтнева революція згубно вплинули на всі сфери суспільного життя, всі людських починання, в тому числі і на справі розшукового собаківництва. На початку 1918 р. ледве можна було нарахувати сотню розшукових собак по всій Росії.

Однак, вже після Жовтневої революції справа службового собаківництва не була забута, навпаки, - стало розвиватися прискореними темпами задля допомоги боротьбі в більшовицької влади з противниками свого режиму. 20 вересня 1924 р. було прийнято Положення про Народний комісаріат внутрішніх справ. Положення визначало загальні завдання боротьби зі злочинністю і важливу роль у цій боротьбі відводило саме розшуковому собаківництву.

Велике значення для розвитку службового собаківництва у боротьбі зі злочинністю мало створення в 1924 р. Центральної навчально-дослідної школи-розплідника військових та сторожових собак, потім перейменованої на «Центральну військову школу службового собаківництва». Цього ж року службово-розшукових собак стали використовувати як біологічні детектори, здатні за запаховим слідом відшукати людину та інші джерела інформації. У Москві було організовано спеціальні курси, тривалістю 3 місяці, у яких працівники карного розшуку вчилися взаємодіяти зі спеціально навченими собаками.

Розшукова робота службових собак не забарилася принести свої чудові плоди. Так, 1924 р. у Ленінграді група невідомих пограбувала магазин і, ховаючись, застрелила випадкового перехожого. Собака-шукач при розшуку привів працівників міліції до підвалу будинку, де ховалися двоє чоловіків. Коли вони побачили собаку та співробітників карного розшуку, то миттєво зізналися у скоєному і навіть вказали місце, куди викинули зброю[8].

Ось що розповідає про службово-розшукового собаку на прізвисько Султан професор І.Ф. Крилов: «.....Султан верно служил Ленинградской милиции около 15 лет, и за это время задержал сотни преступников и обнаружил похищенных ценностей более чем на 2 миллиона рублей. В блокадном Ленинграде собака обыскивала местности, участвовала в обходах, засадах, помогала разыскивать вражеских разведчиков фашистской авиации. Благодаря Султану был задержан парашютист-диверсант, убивший несколько советских военнослужащих. После очередного убийства, диверсант вышел на шоссе с оживленным движением, намереваясь таким образом «замести следы». Однако по финскому ножу, оставленному им на месте преступления, собака взяла след и отыскала убийцу.

В послевоенные годы Султан продолжал участвовать в поисковой работе и всегда показывал блестящие результаты.

Один из таких результатов Султан продемонстрировал при неблагоприятных погодных условиях (свыше – 20 градусов мороза). Ночью

несколько преступников обокрали склад и нанесли сторожу тяжкие телесные повреждения. Отыскивая след, Султан сначала шел по льду Невы, а затем около двух километров по дороге, на которое было огромное количество посторонних следов. Но собака привела оперативников к одному из домов, вошла в парадный подъезд и поднялась на пятый этаж. Там находилось двое мужчин, считавших, что они в полной безопасности. Когда Султан начал лаять на них, оба признались в совершении преступления, рассказали, где спрятано похищенное имущество, и выдали всех соучастников[9].

В 60-ті роки радянська криміналістика сформулювала три основні напрями використання запахів:

- 1) для розшуку слідами запаху осіб, підозрюваних у скоєнні злочину;
- 2) для відшукування за індивідуальним запахом речових доказів чи предметів злочинного посягання;
- 3) визначення джерела походження рідких, твердих і сипких речовин, що несуть у собі запаховий слід.

До середини 60-х. ХХ століття робота із запаховими слідами ускладнювалася відсутністю перевіреного способу, що дозволяє збирати їх та зберігати тривалий час. У 1964 р. на кафедрі криміналістики Вищої школи Комітету державної безпеки СРСР почалися дослідження з метою пошуку надійного способу використання запахових слідів людини.

В подальшому розвитку криміналістичної одорології можна виділити два етапи[10].

Перший етап, умовно, включає період із 1965 по 1980 рр., коли криміналістична одорологія перетворилася на самостійну галузь криміналістичної техніки.

Вперше спосіб збирання та консервації пахучих речовин із слідів запаху, за допомогою елементарних технічних пристроїв, був описаний у журналі «Соціалістична законність» у 1964 р.

У 1965 р. група радянських криміналістів, що складалась з А. Вінберга, Р. Тодорова, В. Безрукова та М. Майорова, запропонувала спосіб консервації та

подальшого використання запахових проб, названий криміналістичною одорологією або одорологічним методом[11].

Їх пропозиція полягала в тому, щоб консервувати і зберігати запахову пробу, використовуючи для цього найпростіші пристосування, доки не буде потрібно застосувати по розшуку за слідами запаху службово-розшукового собаки. А.І. Вінберг писав: «...Наявність речового доказу, наприклад, знаряддя злочину чи чогось, робить недоцільним відбір запаху. Просто потрібно цей предмет покласти в хлорвініловий або поліетиленовий мішок та закрити його, перевіривши, щоб запах не розсіювався. А коли знадобиться, пред'явити цей предмет собаці для вибірки. Це можна зробити будь-коли, хоч через півтора роки. Якщо ж об'єкти дуже великі за розміром і не підлягають вилученню, тоді необхідно зібрати повітря з молекулами запаху (за допомогою шприца). А потім помістити ці проби в фляги, що герметично закриваються[12].

Завдяки винайденому способу консервації запахових проб стало можливим використання пошукових здібностей собак у будь-який час незалежно від давності зберігання отриманих зразків. У зв'язку з цим було оголошено про виникнення у криміналістиці нового напрямку – судової одорології.

Повідомлення про винахід інструменту для консервації молекул, які містять запахи, подібно до каталізатора, різко пожвавило роботу з розв'язання одорологічних проблем. Однак, поряд з цим загострилось основне питання одорологічного методу: доказове, або орієнтує значення повинні мати його результати. З'явилася судова практика, суть якої полягала в тому, що результати одорологічної вибірки вказувалися у вирокі як джерело доказової інформації. Показовим прикладом такого застосування є справа 1965 року пов'язана з вбивством малолітньої дитини в рамках якої вперше було зроблено певного роду прообраз лабораторного одорологічного дослідження з використанням унікального методу.

Згідно обставин справи біля залізниці було виявлено труп хлопчика, що мав 12 ножових поранень у ділянці грудей і пролом черепа. Поруч з трупом –

цегла, розколена на дві частини, і газета «Вечерняя Москва». Була висунута версія, що дана цегла використовувалась як знаряддя вбивства і вона була завернута у знайдену поблизу газету. Від цегли і газети в дві посудини відкачали повітря з вірогідними слідами запаху злочинця, а самі вірогідні носії запаху упакували в поліетиленові пакети, котрі герметично запечатали.

Основним підозрюваним по справі став такий собі Юрій Півнєв – батько вбитого хлопчика. В підозрюваного вилучили трикотажну сорочку, щодо якої собака-біодетектор виявив чітку сигнальну реакцію серед чотирьох трикотажних сорочок, які належали явно непричетним до розслідування події особам. Як стартові запахоносії (тобто ті вірогідні носії, які даються собаці обнюхати перед початком одорологічного дослідження) в цьому випадку використали безпосередньо цеглу і газету. Аналогічні результати були отримані й в процесі одорологічного дослідження носової хустинки Півнєва, а також цих самих вірогідних запахоносіїв іншим собакою-детектором. Після цього провели одорологічне дослідження з пред'явленням самого Півнєва серед п'яти інших явно непричетних до цієї події осіб. Собака-детектор знову впевнено визначила сигнальною реакцією запах Півнєва. Через деякий час одорологічне дослідження за участю Півнєва повторили. Результати виявились ідентичними до результатів попередніх досліджень. Виходячи з цього, Півнєв вирішив визнати свою вину у скоєному вбивстві свого сина. На судовому засіданні акт одорологічного дослідження фігурував як одне з джерел доказів.

З 1976 р. в Юрмалі наказом міністра внутрішніх справ Латвії було засновано експериментальну одорологічну лабораторію, метою створення якої була перевірка практичної картини використання одорологічного методу та плоди, які вони приносили. Співробітники лабораторії проводили дослідження зі збирання, консервування та зберігання запахових слідів, взятих із місця події. Отримані запахи порівнювали із запахами підозрюваних, застосовуючи для цього собак-детекторів. Результати діяльності одорологічної лабораторії показали значущість, корисність та перспективність методу криміналістичної одорології.

Слід відмітити, що європейські держави, оцінивши практичну значимість криміналістичної одорології, також займалися її розробкою та вдосконаленням.

Так, наприклад німецькі криміналісти для збирання речовин із молекулами запаху накладали на джерело запаху бавовняну матерію. Надалі запахові проби підлягали консервації в скляній ємності. Вони ж застосовували для лабораторного аналізу спеціально навчених собак як біологічні детектори.

Угорські криміналісти (Я. Фрідеш, Я. Сцинак та ін.) удосконалили цю методику: відтепер одне дослідження проводилося за участю кількох тварин, що забезпечувало більшу надійність дослідження. Також вони запровадили прийом непримусового занюхування вихідної запахової проби собакою на старті. Слід зазначити, що угорське законодавство передбачає одорологічну експертизу як доказування. В Угорщині існують колекції (банки) зразків запаху, взяті від осіб, які раніше обвинувачувалися у вчиненні злочинів. Ці банки запахів, безсумнівно, мають превентивне значення і сприяють якнайшвидшому розкриттю злочинів.

Всі ці нововведення сприяли обчисленню найбільш сприятливих умов для аналізів запахових проб (оптимальна вологість і температура, відсутність звукових, світлових та інших подразників у приміщенні, в якому проводиться вибірка).

Другий етап розвитку криміналістичної одорології розпочався в 1980-х роках та триває до сьогодні.

Сучасний етап розвитку характеризується активною науковою діяльністю в даній сфері. Зокрема потрібно виділити таких видатних вчених-криміналістів як П. Д. Біленчука, Є. Д. Лук'янчикова, О. А. Кириченка, Н. С. Золотаря, В. Г. Гончаренко, В. В. Каплунова та інших.

Найбільш визнаним вітчизняним дослідником одорології та запахових слідів є Кириченко О. А., який спочатку показав науковій спільноті свою кандидатську роботу під назвою «Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности» в 1992 році [13]. А вже потім під його науковим консультуванням В. Д. Басаєв захистив дисертацію на

здобуття ступеню доктора юридичних наук в рамках якої автор розкрив проблему визначення предмета й місця одорології в системі криміналістики та інших наукових знань. Науковець звернув свою увагу на питання визначення місця одорологічних об'єктів серед речових джерел, а також приділив увагу визначенню основ судово-odoroлогічної експертизи.

Окрім наукового розвитку криміналістична одорологія зазнала й матеріально-технічного перетворення, а саме відкриття лабораторій по ідентифікації запахових слідів. На теренах сучасної України наразі функціонує три таких лабораторії, а саме Вінницька, Житомирська та Миколаївська одорологічні лабораторії при відповідних науково-дослідних експертно-криміналістичних Центрах(далі – НДЕКЦ).

Отже, за час свого існування криміналістична одорологія пройшла шлях розвитку від усвідомлення можливостей біоаналізатор запахових слідів – собак бути застосованими в рамках несення поліцейської служби, до криміналістичної науки яка базується на ґрунтовних працях загалом авторитетних вчених-криміналістів та повсякчасно застосовується в практичній діяльності правоохоронних органів для протидії злочинності.

1.2. Науково-теоретичні основи одорології

Одорологія є настільки комплексною наукою, що її варто розглядати як окреме вчення трьох галузей юридичної науки, а саме криміналістики, ординстики та кримінального процесу. Очевидно, що кримінальний процес дещо вибивається з даного ряду, однак саме в межах кримінального процесу нормативна процедура роботи зі слідами та зразками запаху людини та інших речових джерел інформації за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора чи іншого біоаналізатора має виглядати найбільш розробленою і стати основою для відповідного її пристосування щодо завдань інших процесуальних юридичних наук.

Науковою основою одорології є саме вчення про запахи, про їх природу, властивості та безпосередньо запахові сліди, їх поняття, ознаки та класифікація. Саме така науково-теоретична база й складає собою основу одорології. В свою чергу, базуючись на таких фундаментальних знаннях вчені набули можливості розбудовувати одорологію, як комплексну науку та поширювати вчення про запахи на інші галузі науки.

Термін "запах" має два значення. По-перше, цей термін характеризує здатність об'єктів матеріального світу – тварин, рослин, мінералів – відокремлювати (випаровувати) у довкілля свої частки – молекули. На основі цієї властивості всі речовини поділяються на звичайні та леткі.

З фізичного боку випаровування – це перехід речовини з рідкого чи твердого стану на газоподібний. Випаровування відбувається за будь-якої температури, проте його швидкість варіюється в залежності від умов середовища та природи речовини. Так, швидкість випаровування рідин у разі підвищення температури збільшується.

Частинки-молекули, що відокремлюються з поверхні пахучого об'єкта, разом із повітрям потрапляють у нюховий орган та впливають на нього. Тому, біологія визначає запах як властивість тіл, що випаровуються, яке викликає роздратування нервових закінчень органів нюху у живих організмів[5]. По-друге, терміном «запах» визначають суб'єктивне сприйняття (відображення), яке виникає у людини при взаємодії частинок пахучої речовини та нюхових рецепторів. Суб'єктивність тут відіграє ключову роль: не тільки різні люди сприймають і оцінюють один і той запах по-різному, але навіть одна людина оцінює запах неоднаково під впливом різноманітних факторів і умов (стан здоров'я, адаптація і т.п.). В даному контексті хотілося б підкреслити, що для певної частини людства деякі речовини взагалі «не мають запаху». Серед таких речовин найбільш відомою є синильна кислота, запах котрої, більшості при безпосередньому сприйнятті своїми нюховими рецепторами, схожий на запах гіркого мигдалю, інші ж взагалі не відчують запаху синильної кислоти[14].

Доцільно буде також звернути увагу на деяких фізичних властивостях пахучих речовин, які, на думку фахівців, мабуть, і визначають механізм сприйняття та розрізнення запахів[15].

1). Леткість. Щоб нюховий орган міг сприйняти речовину, вона повинна мати здатність випаровуватися, тобто. мати леткість. Так, тіло людини постійно випаровує в довкілля секреторні виділення організму, основу яких утворюють потожирові виділення і в першу чергу жирні (аліфатичні) кислоти (головним чином олійна кислота)[16]. Саме ця властивість є ключовою в здатності сприймати речовини за запахом.

2). Розчинність. Нюховий епітелій органів нюху людини і тварин завжди вологий, а нюхові клітини мають оболонку, що містить ліпоїди (жири та жироподібні речовини рослинного або тваринного походження, що є складними ефірами гліцерину та вищих жирних кислот). Тому інтенсивність запаху знаходиться у прямій залежності від здатності пахучих речовин у них розчинятися. Цей висновок підтверджено експериментально.

3). Адсорбція – поглинання пахучих речовин із газоподібного середовища поверхневим шаром іншої речовини. Молекули пахучих речовин можуть адсорбуватись безпосередньо на чистій поверхні твердих тіл або через шар конденсованої вологи.

4). Розведення. Ступінь розведення та чистоти пахучих речовин визначає якісні параметри запаху. Ця характеристика дозволяє запаху до невпізнання змінювати свої властивості. Так, альдегіди в концентрованому вигляді, особливо леткі, мають досить різкий і навіть дратівливий запах, але при сильному розведенні у них несподівано з'являється ніжний квітковий аромат. Тому в невеликих кількостях альдегіди використовують як найважливішу складову частину ефірних олій (наприклад, рожевого). Жодні елітні парфуми не обійдуться без хоча б мінімальної кількості альдегіду в складі.

5) Пахучим речовинам також властива дифузія. Наприклад, підошва взуття людини при ходьбі «просочується» його потожировими виділеннями, ароматичними речовинами, що утворюють запах людини. Ці виділення і

речовини потім відокремлюються від підшви і адсорбуються на навколишніх предметах, зокрема, на ґрунті, асфальті, дерев'яних настилах і т.д.[17]. Таким чином утворюється «доріжка» запахових слідів, якими собака, як по невидимій нитці, може вистежити людину, яка їх залишила.

б) Змішуваність. При знаходженні пахучих речовин у суміші одна з одною їх якість суттєво змінюється. Один запах може "замаскувати" інший або нейтралізувати його дію. У деяких випадках запах у суміші настільки посилюється, що окремі компоненти суміші, навіть при концентрації значно нижчі за поріг індивідуального сприйняття тварини, все-таки, їм уловлюються.

Фізичні властивості об'єктів, що виділяють запах, безсумнівно, впливають процес сприйняття даного запаху. Однак сприйняття також зумовлене індивідуальними особливостями біологічного аналізатора (наприклад, собаки) та пороговою концентрацією пахучої речовини у навколишньому середовищі.

Порогова концентрація пахучої речовини - це така його кількість у середовищі, нижче за яке запах неможливо «вловити». Традиційно гранична концентрація визначається числом молекул, що містяться в 1 см³ повітря.

Різні живі істоти мають різну тонкість сприйняття запаху. Наприклад, собака здатна виявити запах олійної кислоти за наявності 9 000 молекул в 1 см³ повітря, тоді як людина сприйме запах цієї кислоти при його концентрації 7 000 000 000 молекул в 1 см³ повітря (поті людини, крім води, включає величезну кількість різноманітних речовин і кислот, у тому числі масляну кислоту, отже, масляна кислота бере участь у формуванні «індивідуального» людського запаху). За допомогою спеціальних тренувань тварин, наприклад німецької вівчарки, можна збільшити їхню реакцію на речовину - всього 700 молекул в 1 см³ повітря[15].

З приводу механізму утворення запаху досі немає єдиної теорії. Хвильова (1949, Майлс, Бек), вібраційна (1938, Дайсон), адсорбційна (1955, Манкриф), стереохімічна або просторова (1949, Райт) - всі ці теорії по-різному інтерпретують механізм утворення запаху. Безперечно, вони мають і свої переваги, і вразливі місця. Невипадково, відомий російський учений

дореволюційних часів Іван Петрович Павлов назвав процес пізнання нюху «...одним із найскладніших у фізіології»[18].

Визначившись з науковим пізнанням запахів в цілому, можна перейти до спрямованого дослідження запахових слідів, їх поняття, сутності та класифікації.

В організмі людини щомиті відбуваються найскладніші внутрішньоклітинні метаморфози, характерні для генетичної програми конкретного індивіда. Результатом обмінної функції клітин тіла є виділення пахучих речовин, специфічних кожної людини. Таким чином, людський запах обумовлений генетикою, а також віком, статтю, захворюваннями та фізіологічним станом організму.

На основний запах накладаються запахи, пов'язані з алкоголем, наркотичними засобами, їжею, медикаментами, а також запахами, які залежать від активності сальних залоз, рівня особистої гігієни. Звички, рід діяльності, побутові умови не впливають на особистий запах людини, однак повинні враховуватися під час проведення досліджень, оскільки можуть вплинути на їх результати[19].

Запах тіла людини, незалежно від її бажання та волі, містить у собі найважливішу особистісну інформацію. Пахкі речовини, що виділяються з потом людини, а також його кров, що потрапили на матеріальні предмети, дозволяють ідентифікувати людину, що особливо важливо для криміналістики.

Безперервний перехід речовини з твердого або рідкого стану в газоподібний обумовлює утворення запахового сліду. Поки з поверхні предмета відбувається процес відділення пахучих молекул у навколишнє середовище, предмет буде джерелом запаху. Так, запахові сліди зберігаються на стовбурі вогнепальної зброї, яку злочинець тримав у руках, доки випаровується потожирова речовина.

Запаховий слід – це газоподібне утворення, що містить якісну інформацію про матеріальний об'єкт[5].

Сліди запаху можуть бути залишені людиною на предметі в результаті разового контакту (доріжка слідів ніг, крапля крові, що впала) або тривалого (зброя злочину).

Сліди запаху утворюються у момент скоєння злочину, а й під час підготовчих діяч і спробі приховати сліди злочину. Злочинець готує знаряддя злочину, продумує шляхи відходу (наприклад, запасує мотузку), маскується (окуляри, перуки, маска), запасує інші предмети (сумка, ліки). На всіх цих предметах залишаються його запахові сліди. Потрібно відзначити, що стерти відбитки пальців зі зброї неважко, а ось позбутися слідів запаху важче, тому що в шорсткості поверхні зброї залишається потожирова речовина.

Наукою та практикою було розроблено два основних підходи до розуміння слідів, а саме тлумачення їх у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні сліди – це зміни, зумовлені впливом одного предмета в інший (сліди транспорту, ніг, рук тощо.).

У широкому значенні сліди – це матеріальні зміни об'єктів, що у причинної зв'язку з подією злочину (поява чи зникнення предметів – наприклад, злочинець забув свою річ; зміна стану предмета – зламанний замок; переміщення предмета у просторі – відсунутий стіл).

Деякі вчені виділяють сліди-предмети, сліди-відображення та сліди-речовини[20].

Сліди-предмети мають стійку форму. До них можна віднести:

- вироби, що зберегли на собі сліди кустарного, промислового або саморобного виготовлення (наприклад, переробка рушниць в обріз);
- фрагменти цілого (уламки, уламки) – утворюються при пошкодженні або руйнуванні цілого об'єкта (розбите скло);
- фіксуючі та замикаючі пристрої (замки, пломби) – перевіряється наявність на них слідів стороннього впливу, та визначаються інструменти, які були використані для розтину.

Сліди-відображення є результатом контакту двох об'єктів, при якому зовнішня будова одного об'єкта (слідоутворюючого) залишається на іншому

(сприймає). Сліди-відображення можуть бути об'ємні (можна виміряти ширину, довжину та глибину – слід ноги в ґрунті) та поверхневі (можна виміряти лише довжину та ширину – слід руки на поверхні сейфа).

Поверхневі сліди, у свою чергу, можуть утворитися при відшаруванні частини поверхні об'єкта або речовини, що покриває його та нашаруванні на інший об'єкт (сліди-нашарування), наприклад, потожировий слід на дверній ручці; і просто при відшаруванні частини поверхні об'єкта (сліди-відшарування), наприклад, слід ковзання ножа по поверхні підлоги, покритої фарбою.

Сліди-речовини можуть бути представлені у вигляді рідини, пасти або сипучої суміші (кров, піт, слина, бензин, фарба, цемент і т.д.).

Запахові сліди, з врахуванням їх особливих фізичних властивостей, вимагають спеціальних способів виявлення, вилучення та дослідження. Запаховим слідам притаманні такі властивості, як:

1). Безперервність механізму слідоутворення. Ця властивість якнайкраще відображає специфіку запахових слідів. Виникнення трасологічних слідів (наприклад, транспортного засобу) відбувається одночасно. Запаховий слід утворюється не відразу, а поступово. Поки існує джерело запаху та відповідні зовнішні умови, слід утворюватиметься безперервно.

2). Розсіювання. У просторі чи ємності запаховий слід починає розосереджуватися. Розосередження є зміною концентрації речовини на одиницю об'єму (1 см³). Необхідно розмежовувати леткість, як властивість джерела запаху випаровуватися, і розсіювання, як властивість саме запахового сліду, що дозволяє сприйняти запах. Властивість розсіювання запахів має важливе практичне значення: якщо на одиницю об'єму збільшується концентрація речовини, можна припустити, що приймач рухається у правильному напрямку до джерела запаху.

3). Рухливість структури. Молекули запахової речовини безперервно рухаються та перемішуються між собою. Поблизу поверхні джерела запаху його концентрація підвищується, що треба пам'ятати під час забору запаху.

4). Подільність слідів запаху. Одне джерело запахових слідів можна розділити кілька частин, які збережуть інформацію, оскільки кожна частина містить у собі характеристику цілого. Це властивість значуще, коли вилучити джерело запаху неможливо (наприклад, з його громіздкості). Тоді можна забрати кілька порцій запахового сліду. Слід, законсервований у ємності, можна розділити на порції.

Класифікувати запахові сліди можна з різних підстав. За механізмом утворення запахів сліди можна поділити на сліди-джерела запаху та сліди-запахи.

Сліди-джерела запаху є рідкими або твердими об'єктами органічного або неорганічного походження, з поверхні яких відбувається процес безперервного випаровування молекул речовини. Слід-джерело запаху не варто визначати через відчуття, що виникло у тварини або людини, при безпосередньому впливі молекул речовини на нюхові рецептори. Існують одорологічні сліди, які не сприйме біологічний детектор, але їх можна знайти за допомогою технічного приладу. Одним з таких технічних пристроїв є газовий аналізатор «Пошук – 1».

У розкритті злочинів найчастіше використовують запахові сліди людини, що є абсолютно логічним. Людина може залишити запах своїх виділень практично на будь-якому предметі, враховуючи, що за добу його тіло виділяє близько 800 см³ поту, жиру та інших пахучих речовин[14].

На цій підставі сліди-джерела запаху можна розділити на сліди-джерела запаху людини та сліди-джерела власного запаху об'єкта[21, с. 27].

а) тверді та рідкі частинки, що відокремилися від тіла людини (кров, волосся, шматочки тканини тощо);

б) об'єкти, з якими людина контактувала тимчасово (зброї скоєння злочину, матеріальні речі оточуючої обстановки);

в) предмети, з якими людина регулярно контактувала (взуття, записник, гаманець, одяг, запальничка, гребінець, губна помада тощо).

До слідів-джерел власного запаху належать рідкі, тверді, сипкі та газоподібні тіла, які не містять інформації про людину, а мають лише власний

запах. Це можуть бути ефіри, горючі та мастильні речовини, ароматичні речовини, рослини, наркотики тощо.

Джерело запаху не завжди можна виявити, проте запах, все-одно, буде присутнім. Це обумовлено молекулами, які відокремилися від джерела запаху і перебувають у газоподібному стані. Наприклад, присутність у приміщенні запаху гіркою мигдалю свідчить про сліди ціаністого калію.

Сліди-запахи – це своєрідна суміш молекул пахучої речовини та повітря. Повітря тут виступає у ролі слідоносія. Сліди-запахи дуже нестійкі, постійно розосереджуються у просторі. І коли досягають межі граничної концентрації – запах стає неможливим для сприйняття. Тому така важлива оперативність у роботі зі слідами-запахами. Приміщення потрібно ізолювати (закрити вікна, двері), а виявлений слід-запах той час законсервувати.

Деякі вчені виділяють нефіксовані сліди (можна використовувати тільки «за гарячими слідами») та фіксовані (належним чином зібрані та законсервовані)[19, с. 56].

По стійкості всі сліди можна поділити змінювані і щодо постійні. У природних умовах сліди запаху змінюються. Коли ж запаховий слід законсервований, він стає відносно незмінним і придатним для досліджень[22, с. 5].

Таким чином, ми вбачаємо, що під одорологією вибудовано ґрунтовну науково-теоретичну базу, яка надає змогу чітко та ефективно відповідати на виклики які можуть постати перед цією наукою як частини кримінологічного вчення. Про це свідчить чітко науково пророблений понятійно-категоріальний апарат, розгалужена система підстав для класифікації запахів та запахових слідів, а також чітко встановлена система характерних властивостей запахів.

1.3. Криміналістична одороголія: поняття, сутність та завдання

Злочин без слідів може існувати хіба в художній літературі чи в кінематографі. Злочинець завжди залишає по собі сліди свого перебування на

місці злочину чи будь-якого навіть незначного контакту з об'єктами матеріального світу. Головиним завданням працівника правоохоронного органу становиться лише обрати правильний підхід та інструментарій для виявлення цих слідів.

У разі використання правильної методики та придатних засобів при виявленні й обробці слідів, вони будуть здатні розкрити різноманітну інформацію, яку несуть в собі, яка в свою чергу потенційно може мати значення для досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Серед усього спектру ймовірних слідів, які злочинець потенційно здатний залишити на місці вчинення кримінального правопорушення, більшу цінність для вирішення оперативно-розшукових завдань і відпрацювання слідчих версій мають саме запахові сліди, які є різновидами матеріальних утворень, що перебувають у причинно-наслідковому або іншого роду об'єктивного зв'язку з обставинами розслідуваної справи. Слід зазначити, що запахові сліди за своєю природою та властивостями входять до групи мікрослідів(мікрооб'єктів).

Значимість цих слідів, на думку фахівців, важко переоцінити. Запах людини є його хімічним підписом, він суто індивідуальний. Наукова спільнота вже досить давно одноставно зазначила, що глибока індивідуальність запаху ґрунтується на найскладніших фізіологічних реакціях, які протікають в організмі людини й у результаті яких у навколишнє середовище постійно виділяються специфічні сигнали-продукти діяльності залоз, ендокринних чи потових.

Хотілося б підкреслити, що в сьогоdnішньому світі розвиваються не тільки криміналістичні методики правоохоронних органів по виявленню та фіксації слідів злочинців, а й знання та навички злочинців. Наразі сліди пальців рук, які раніше були найбільш часто використовуваними та достовірними в рамках процесу доказування, зараз втрачають своє значення з огляду на те, що злочинці все частіше знають про можливість знищення таких слідів. На противагу цьому запах правопорушника з місця злочину видалити майже неможливо. Саме тому використання інформації, яка міститься в запахових

слідах, дозволяє успішно розкривати складні кримінальні правопорушення, вчинені, як правило, в умовах неочевидності.

Окрім цього, наразі існує реальна можливість тривалого зберігання запахів та їх транспортування в будь-яких, навіть у низькопорогових обсягах. Так, криміналістична практика свідчить про те, що запах, вилучений з місця події зберігався протягом 17 років та не втратив своїх фізичних властивостей та унікальної молекулярної структури. Крім того, експериментально встановлено, що при тривалому зберіганні запахові сліди звільняються від випадкових домішок, які могли «приєднатись» до молекул основного запаху під час вилучення запахового сліду. Однак, зовсім не обов'язково витримувати об'єкти з запаховими слідами протягом тривалого часу, адже їх використання й в найближчий час після вилучення такого об'єкту буде мати такий же рівень достовірності, що й після тривалого зберігання.

Саме ці положення й стали основою створення й розвитку криміналістичної одорології. На криміналістичну одорологію як новий напрям у криміналістиці вперше вказали В. Безруков, А. Вінберг, М. Майоров, Р.Тодоров. У її розвиток в Україні значний внесок внесли М. Салтевський, П. Біленчук, В. Сало, М. Гучок, В. Басаєв, О. Кириченко. Саме в роботах М. Салтевського, містяться визначення криміналістичної одорології.

Криміналістична одорологія – це галузь наукового знання, що займається дослідженням проблем природи й механізму утворення запахових слідів, методів і технічних засобів їх використання з метою попередження й розкриття злочинів[23, с. 72].

На основі цього визначення можна встановити, що криміналістична одорологія є галуззю криміналістичної техніки, що поєднує знання про закономірність утворення, функціонування й зникнення слідів запаху й пов'язаних з ним явищ, що розробляє методи, науково-технічні й біологічні засоби, криміналістичні прийоми й рекомендації виявлення, збирання, консервації й використання одорологічної інформації з метою найшвидшого

розкриття, розслідування, попередження, що замишляються, підготовлених і вчинених злочинів.

М. В. Салтевському належить й інше визначення криміналістичної одорології. Згідно позиції автора, криміналістична одорологія – це сукупність спеціальних знань, умінь та навичок вилучення й дослідження запахів з метою встановлення за ними приналежності предметів, слідів та інших об'єктів певній особі[24, с. 145].

В науці існує думка, про можливість диференціації запахів, що виходять від людини, на природні, професійні й побутові.

До перших відносяться запахи виділень різних частин організму.

Професійні запахи – це запахи, властиві, наприклад медикам, м'ясникам, водіям тощо.

До побутових запахів доцільно віднести запахи, характерні для певних приміщень: кухні, холодильника, ванної кімнати.

Криміналістичною та слідчою практикою підтверджено, що речовини, які утворюють запах людини – це постійні супутники злочину, якщо брати його матеріальний аспект. Там, де орудував злочинець, завжди виявляються ці носії запаху піт, відмерлі частки епітелію. Це можливо завдяки особливому фізичному процесу, такому як випаровування, в результаті якого потожирові речовини утворюють запахові сліди. Вони залишаються на різних поверхнях, до яких торкався злочинець, насичують повітря довкола нього, просочують його одяг, взуття, постільні приналежності й інші предмети домашнього побуту.

Навіть при нетривалому перебуванні особи правопорушника на місці вчинення кримінального правопорушення, там де він вчинив будь-яку дію, чи то стояв, сидів, лежав, доторкнувся до чогось, притулився, він обов'язково залишить свій запаховий слід. Таким чином, джерелом одорологічної інформації може стати середовище, у якому перебував злочинець, (приміщення або ділянка місцевості), предмети, яких він торкався, сліди знарядь злону, сліди

ніг, пальців рук, кров, слина, сеча, сперма, включаючи невидимі сліди – при правильному їх виявленні й обробці.

Збереженню запахових слідів сприяє тепло й помірна вологість, а також кисень. За даними В. Безрукова запах людини у закритому приміщенні зберігається до 4-х діб, а відібрана проба повітря може бути використана для вибірки протягом 3-х років[25, с. 10].

В рамках одного експерименту група вчених-криміналістів збрала запах з підбивки індивідуального прогумованого захисного костюма, яким не користувались останній раз понад 20 років тому від дати проведення досліду, а потім він лежав у підвалі згорнутий і упакований у папір. Застосовуючи собаку-ідентифікатора, вчені впевнились у тому, собака-біодетектор впевнено та безпомилково вибрала запах власника костюма серед пред'явлених їй запахів інших людей[25, с. 14].

Цей експеримент – один з багатьох інших, що підтверджують довготривалість збереження своїх властивостей основним компонентом запаху людину. Цим основним компонентом запаху людини є масляна кислота. Науково доведено, що собака, навіть яка не проходила спеціальний тренінг чи не піддавалась племінному розведенню, здатна виявити запах масляної кислоти за наявності в 1 куб. см. повітря 9.000 її молекул, а людина реагує лише на 77 мільярдів її молекул у відповідному обсязі повітря.

Таким чином, нюх собаки при сприйнятті запаху масляної кислоти перевершує нюх людини у 800.000 раз. Коли собаку спеціально тренують, її реакція на запах значно підвищується: собака розпізнає речовину за наявності 700 молекул в 1 куб. см. повітря[15, с. 56].

Досліджуючи досвід використання консервованого запаху в розкритті кримінальних правопорушень можна визначити приблизний перелік завдань, які можуть бути вирішені із застосуванням криміналістичної одорології, а саме:

– одержання інформації про наявність або відсутність на тих чи інших предметах слідів певних запахів, що дозволяє виключити походження

запахового сліду від конкретної людини або виділити із числа підозрюваних осіб, які могли залишити цей слід;

- встановлення за запаховими слідами, вилучених з місця події, механізму злочину, а у випадках однотипних злочинів, наприклад, крадіжок, вчинених однакою способом, можливої причетності до них тих самих осіб;

- встановлення особи за зразками запаху, що особливо важливо при розслідуванні подій(катастроф) з великою кількістю людських жертв;

- на основі виявлення первинних і вторинних запахових слідів(фонові запахи місця події, адсорбовані запахи зі слідоносія разом з індивідуальним пахучим компонентом) встановити місце можливого перебування його первісного джерела.

Значну увагу криміналістичній одорології приділяють криміналісти Російської Федерації. Значного поширення в практиці слідчих органів сусідньої держави набуло застосування так званого кінологічного підходу в криміналістичній одорології, а також наукові пошуки в сфері покращення ефективності одорологічних досліджень.

Залежно від способів вилучення, аналізу й реєстрації запахів вони поділяють криміналістичну одорологію на:

- кінологічну одорологію;
- інструментальну одорологію[26, с. 335].

У кінологічній одорології як аналізатор пахучих речовин вони також розглядають орган нюху службової собаки. В даному разі собака виступає в ролі біодетектора.

З приводу інструментальної одорології, то на їх думку, як аналізатори варто застосовувати фізико-хімічні прилади, які здатні виділяти спектр пахучих речовин, реєструвати його у вигляді ольфактрограми з високою чутливістю окремі компоненти запаху. Так, одним з основних завдань інструментальної одорології є розробка методів і високоточного устаткування, здатних реєструвати спектр летучих речовин, що визначають запах, і документально записувати його у вигляді, що піддається подальшій математичній обробці.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна встановити, що криміналістична одорологія є доволі молодого криміналістичною наукою, яка зараз перебуває в стані активного розвитку поєданого з постійним пошуком оптимальних шляхів для надання допомоги органам досудового слідства в розкритті кримінальних правопорушень. Слід відзначити, що сутність криміналістичної одорології прямо пов'язана з одорологією, як наукою, та ґрунтується на її понятійно-категоріальному апараті з додаванням специфічної криміналістичної термінології.

Висновки до розділу 1

Криміналістична одорологія є новим напрямком розвитку криміналістичної техніки, яка покликана задовольнити потреби оперативно-розшукової та слідчої діяльності в швидкому та достовірному встановленні особи злочинця за унікальними запаховими слідами, пошуки виявлення, фіксація, консервування та дослідження й досліджує криміналістична одорологія.

Розпочавши свій процес формування як рекомендація до залучення собак до патрульної служби одорологія сформувалась в науку, яка входить тією чи іншою мірою до предметної сфери криміналістики, ортодистики та кримінального процесу. За період 20 століття було розроблено понятійно-категоріальний апарат науки, встановлено характерні властивості які притаманні запахам та запаховим слідам, сконструйовано низку технічних пристроїв які здатні виявляти запахи газів, так звані аналізатори газів. Окрім цього, на основі науково-теоретичної бази одорології було розроблено значну кількість методичних рекомендацій та алгоритмів роботи з запаховими слідами, які були перевірені на практиці слідчо-оперативними підрозділами різних держав.

Однак, слід відзначити, що хоча вітчизняні вчені були одними з перших хто займався питаннями пов'язаними з одорологією взагалі та проблемами

дослідження й використання запахових слідів у виявленні, розкритті, розслідуванні, запобіганні кримінальних правопорушень, але на сучасному етапі на доктринальному рівні інтерес до криміналістичної одорології є незначним. Ймовірною причиною цього є значний розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій, які здатні виконувати принципово нові завдання та давати відповіді на запитання на які жодна інша криміналістична техніка не здатна відповісти.

Хотілося б підкреслити, що вітчизняна наука й практика потребують розроблення стандартизованих правил виявлення, вилучення, дослідження та використання запахових слідів.

Розділ 2. Особливості виявлення, вилучення й консервування запахової інформації на місці події й її подальшого використання

2.1. Загальні положення про виявлення, вилучення та фіксацію запахових слідів в процесі розслідування кримінальних правопорушень

Запахові сліди, будучи за своїм характером латентними, можуть бути виявлені тільки при логічній реконструкції подій, що відбулися на місці події.

Виявлення запахових слідів, надзвичайно, непроста справа, яка вимагає від особи, яка проводить огляд, практично моментального розуміння механізму скоєного злочину та версії про те, як міг поводитися злочинець. Пляма крові або шматочок людської шкіри, наприклад, можна виявити в місці, де злочинцю знадобилося докласти фізичної сили, і, відповідно, де велика ймовірність отримати тілесне ушкодження.

Випале або вирване волосся, відламані нігті та інші частинки, що безпосередньо відокремилися від тіла людини, потрібно сфотографувати, описати в протоколі, навіщо покласти пінцетом у скляну пробірку з притертою пробкою. Виділивши з цих частинок пахучі речовини, їх можна використовувати для проведення інших біологічних експертиз[23, с. 28].

Залишені на місці події речі, такі як одяг, взуття, особисті речі, звичайно, виявити набагато простіше. Практика показує, що на місці скоєння злочину особа часто втрачає, наприклад, взуття, рукавички, гаманець. Такі предмети є первинними джерелами відомостей про особистість злочинця, тому зберегти їх як джерела одорологічної інформації – першорядне завдання.

Потрібно пам'ятати, що тривалий дотик сторонніх рук до знайденого предмета забруднює його запахову характеристику.

Таким чином, при роботі з об'єктами, що несуть у собі запахові сліди людини, потрібно дотримуватись наступних правил:

- всі прилади повинні бути стерильними;
- дрібні предмети слід брати пінцетом, а великі об'єкти оглядати лише у рукавичках;

- Насамперед, потрібно оглянути предмет на наявність слідів папілярних візерунків та слідів-накладень;

- після огляду предмет потрібно запакувати в алюмінієву фольгу[21, с. 25].

Також слід пам'ятати, що запахові сліди добре зберігаються в закритих приміщеннях, на холоді, на рельєфних і шорстких поверхнях (ось чому вогнепальна зброя - чудове джерело запахової інформації).

А ось сліди з об'єктів, що зазнали сильного вологого або сонячного впливу, затоптаних людьми, об'єктів з гладкою поверхнею практично завжди непридатні для ідентифікаційного дослідження.

Якщо способи виявлення запахових слідів не зазнали значних змін з відкриття одорологічного методу, то способи фіксації та вилучення, навпаки, значно еволюціонували з 80-х гг. ХХ ст.

У 70-80 рр. ХХ століття застосовувалися три основні прийоми вилучення запахового сліду з його носія: а) забір молекул запаху шприцом; б) забір молекул запаху ємністю; в) адсорбування запахового сліду штучні носії.

Коли на місці злочину виявляли стілець або крісло, на якому, ймовірно, сидів злочинець, об'ємний слід взутої ноги або предмет взуття, скажімо, чоловічий черевик, - застосовували відсмоктування молекул запаху шприц. Для цього шприц об'ємом 100-200 см³ підносили до поверхні сліду і забирали повітря з молекулами запаху, а потім пробу повітря перекачували в скляну ємність, повернену горловиною вниз. У ємності знаходилися невеликі шматочки бинта або фланелі, для кращого збереження запахового сліду. Подібним способом операцію повторювали п'ять і більше разів, наповнюючи ємність, потім герметично її закривали і опечатували. З одного джерела запахового сліду найчастіше відбирали кілька ємностей із зразками запаху.

Якщо було необхідно відібрати зразки запаху із закритого приміщення, в якому знаходився злочинець, або з площинного чи об'ємного сліду, то застосовували прийом забору молекул запаху безпосередньо ємністю. Для цього стискали поліетиленову флягу, підносили горловиною до сліду та

припиняли стиск, внаслідок чого фляга, розправившись, втягувала повітря з молекулами запаху.

Для фіксації запахового сліду рук, ніг, предметів яких стосувався злочинець, використовували метод адсорбції. Для цього на предмет носій запаху накладали стерильну фланелеву серветку і залишали її контактувати з предметом 20-30 хвилин. Потім серветку поміщали в ємність і герметично закупорювали[23, с. 31].

Проте, вже в 1983 р. професор Кісін, який очолював дослідницьку роботу з вивчення та використання запахових слідів людини у розкритті злочинів у ВНДІ МВС СРСР, дійшов висновку, що способи збирання запаху, запропоновані засновниками одорології, є неефективними і навіть непридатними для практики. Такі прийоми, як збирання запахових слідів з повітря за допомогою шприців, фляг і поліетиленових пакетів не придатні для ідентифікації суб'єкта, оскільки в основній своїй масі молекули запаху розсіюються[27, с. 14].

Тоді російські криміналісти звернулися до досвіду зарубіжних колег, насамперед німецьких та угорських учених, які досягли у цій галузі найвидатніших результатів. Саме німецькі фахівці замість консервації непридатних для використання проб повітря стали збирати запахові сліди на серветки з бавовни та віскози, накладаючи їх на предмети-носії запаху. Для надійного збереження запахового сліду серветку обтискали з усіх боків алюмінієвою фольгою. Ними ж було запропоновано прийоми препарування та лабораторного аналізу запахових слідів.

Наразі експерти-криміналісти ведуть роботу із запаховими слідами, виявленими на місці події, за допомогою стандартного набору засобів виявлення та вилучення з валізи «Криміналіст», яка є у кожного експерта. У такій валізі обов'язково присутні адсорбент - найчастіше це шматки байки або фланелі розміром 10x15 см. (пройшли обробку в сушильній шафі при температурі 120 градусів Цельсія), скляні банки, рулон алюмінієвої фольги, гумові рукавички, гумові рукавички, широкий набір інструментів ножиці.

Якщо предмет-носії запахів невеликий за розміром, його стерильним пінцетом або корнцангом поміщають у скляну банку або упаковують у алюмінієву фольгу і поміщають у паперовий пакет.

Якщо предмет значних розмірів чи з інших причин не може бути вилучений для проведення ольфакторної (у минулому одорологічної) експертизи – використовують адсорбент. Спочатку над предметом кілька разів розпорошують воду (вченими встановлено, що зволоження стимулює виділення пахучих речовин), потім накладають шматок байки або фланелі та зверху покривають кількома шарами алюмінієвої фольги, забезпечуючи тісний контакт адсорбенту та предмета-носія запахів. У такому вигляді предмет повинен бути не менше 1 години, щоб пахучі речовини з предмета змогли перейти на адсорбент. Також, предмет, не поміщений у банку-сховище, обов'язково має бути забезпечений етикеткою із зазначенням місця, часу, дати та характеру вилученого сліду.

Час, протягом якого повинен відбуватися контакт предмета-пахоносія та адсорбенту, був встановлений досвідченим шляхом фахівцями Експертно-криміналістичних центрів МВС Росії. Для цього учасникам експерименту поміщали за пояс штанів поверх сорочки клапоть фланелі розміром 10x15 см, належним чином підготовлений, тобто. просушений у сушильній шафі, а також зважений на аналітичних вагах. Потім кожні 15 хвилин клапті знову зважували та повертали особам-учасникам досвіду. Нажаль, вітчизняні лабораторії одорологічних експертиз не виробили відповідних рекомендацій та вимог, а тому залишається лише керуватися даними російських криміналістів.

І в результаті було встановлено, що за перші 30 хвилин маса клаптів значно збільшувалася за рахунок збільшення вологи та концентрації пахучих речовин. За наступні 15 хвилин (тобто загалом за 45 хвилин експерименту) маса клаптів збільшилася ще трохи, а потім практично не змінювалася до денця досвіду (загалом досвід тривав 120 хвилин). Маса клаптів в учасників експерименту трохи відрізнялася, що було обумовлено кількістю психофізіологічного стану, що виділяється. поту та загальним рівнем

Головний висновок цього експерименту полягав у наступному: мінімальний період збирання запахової речовини – 45 хвилин. Однак при відборі запахової речовини на місці скоєння злочину потрібно враховувати, що такий відбір із предмета-носія запаху на адсорбент буде здійснюватися в більшості випадків при температурі, яка є нижчою, ніж температура тіла людини. Тому і треба збільшити час контакту предмета-запахоносія та адсорбуючих серветок до години, а, по можливості, і більше[27, с. 32].

Спосіб адсорбції, безсумнівно, може використовуватися для збору запахових слідів, проте, краще вилучення самого предмета-запахоносія, або його частини, оскільки криогенно-вакуумний метод дозволить зберегти більшу кількість пахучих речовин.

Стосовно вилучення запахових слідів, у протоколі слідчих дій обов'язково мають бути відображені:

а) місцезнаходження предметів-носіїв запахового сліду, особливості їхнього матеріалу, взаємне розташування та характер поверхні;

б) яким чином вилучаються запахові сліди (вилучення предмета - запахоносія загалом, чи вилучення лише запахового сліду), які застосовувалися засоби вилучення та пакувальні матеріали (з підтвердженням їхньої стерильності).

До протоколу слідчих дій можуть бути додані фотографії, що відображають взаємне розташування предметів-носіїв запахового сліду. Також до протоколу слідчих дій варто додати схеми та плани приміщень та місцевостей, де проводилися слідчі дії, з позначкою на них розташування вилучених предметів-слідоносіїв.

Підсумовуючи варто відзначити, що робота з вилучення запахових слідів з предметів-носіїв запахової інформації має бути здійснена перед будь-яким іншим впливом на предмет. Працювати з виявленими на предметах іншими слідами недоцільно до вилучення запахових слідів, оскільки це загрожує привнесенням небажаних домішок чи навіть втратою запахового сліду[28, с. 257].

2.2. Консервування зразків запаху та проведення вибірки

Вилучені з місця події предмети-запахоносія повинні бути якнайшвидше доставлені експертам для проведення консервації пахучих речовин. Така терміновість пояснюється специфічністю та недовговічністю запахового сліду. Оскільки ольфакторна експертиза відноситься до неруйнівних видів експертиз, не варто хвилюватися за збереження вилученого предмета: він повернеться в розпорядження слідчого у первісному вигляді.

Фахівці ЕКЦ МВС досвідченим шляхом встановили приблизну тривалість часу, протягом якої запахові сліди залишаються на предметах-запахоносіях:

а). волосся та плями крові (також засохлі) – від кількох місяців до кількох років (від 16 років і більше);

б). особисті речі, які обличчя регулярно тримало в руках (записник, гаманець, гребінець, губна помада і т.д.) – від кількох днів до кількох місяців;

в). ношені речі (взуття, одяг та головні убори) – від кількох днів до кількох місяців;

г). предмети, з якими людина контактувала не менше 30 хвилин (зброя, автомобільне сидіння, ручки та ремені сумок) – до 3 днів;

г). предмети, з якими людина контактувала 1 – 2 хвилини (олівець) – 1 – 2 години;

д). сліди на снігу та ґрунті – від кількох годин до 1 доби.

Щоб консервація запахового сліду була здійснена належним чином, вилучені предмети-носії запахового сліду потрібно належним чином зберегти. Так, особисті речі (ношений одяг, взуття, головні убори) зберігаються окремо загорнутими, в сухому прохолодному місці, обов'язково просушеними (без використання нагрівальних приладів). Верхній одяг потрібно запакувати у кілька шарів побутової алюмінієвої фольги. Якщо немає можливості вилучити верхній одяг повністю, можна вирізати шматочок тканини з місць, що найбільше зберігають запах людини (комір, манжети, пояс).

Валізи, господарські та інші сумки не обов'язково повністю загортати в алюмінієву фольгу, достатньо загорнути ручки та ремені – тобто. місця, які більшою мірою контактували з людиною.

Наприклад, 1998 року в Москві, у під'їзді одного житлового будинку було знайдено розчленований труп чоловіка, поміщений у спортивну та господарську сумку. Ручки від цих сумок обернули алюмінієвою фольгою та спрямували на консервацію слідів запаху. Виявлені запахові сліди, зрештою, збіглися зі слідами осіб, що перевіряються.

Вогнепальну зброю також зберігають загорнутим у кілька шарів фольги, у сухому прохолодному місці. При цьому револьвери та пістолети, тобто короткоствольна вогнепальна зброя повністю загортають у фольгу. Загортати у фольгу повністю гвинтівки та автомати недоцільно, потрібно просто загорнути частини, що мають найбільш тривалий контакт із людиною – магазини, ручки, ремені, приклади. У холодній зброї у фольгу загортають також рукоятку. Причому, якщо ручка з дерева, то слід збережеться краще, ніж на металевій або пластмасовій ручці.

Так, у 1997 році в одній московській квартирі було знайдено труп жінки з колото-різаними ранами на тілі та ознаками асфіксії. Слідчий, який оглядає місце події, виявив кухонний ніж з кривавою пластмасовою рукояткою і шматок мотузки, якою, ймовірно, була задушена жертва. Ніж і мотузка були окремо загорнуті у фольгу та направлені до ЕКЦ МВС на дослідження. Запахові проби, отримані з мотузки та ножа, збіглися з пробями громадян, які перевіряються.

Висушені кров'яні сліди несуть у собі індивідуальний людський запах протягом кількох років, навіть без приміщення у скляну банку або пакування в алюмінієву фольгу. Такі сліди зберігають просушеними у паперових пакетах, щоб уникнути виникнення цвілі.

Потрібно підкреслити, що запліснявілі предмети-запахоносії або предмети з явними слідами гниття вже непридатні для проведення ольфакторного дослідження, тому що пахучі компоненти, що індивідуалізують

людину, втрачені. Робота з гнилими, покритими пліснявою або виритими із землі предметами, часто неможлива навіть для пошуку «за гарячими слідами». Гнильна мікрофлора особливо швидко з'являється в теплих і вологих умовах. У цьому випадку вже через добу після вилучення предмета - носія почнуться руйнівні зміни запахового сліду.

Так, у 1998 році у Свердловській області під час розслідування квартирної крадіжки з місця події вилучили чоловічий чобіт, що належить невідомій особі. Належно упакованим у фольгу його доставили в ЕКЦ. Після розтину упаковки експерт побачив, що поверхня чобота вкрита пліснявою, і від нього виходить різкий гнильний запах. Дослідити його, на жаль, не вийшло, оскільки сліди людини, що носила чобіт, вже повністю були зруйновані.

Потрібно відзначити, що й у наші дні, незважаючи на накопичений досвід у плані вилучення запахових слідів, на місці злочину найчастіше ведеться неправильна робота з предметами-запахоносіями. Так, знайдені на місці події рукавиці, що надійшли до відділу біологічних експертиз ЕКЦ ГУ МВС Росії Алтайським краєм на експертизу запахових слідів, в огляді яких брав участь автор, внаслідок неправильної упаковки та зберігання до моменту передачі експертам вкрилися пліснявою. Запаковані в алюмінієву фольгу, але непросушені, ці об'єкти втратили будь-яку запахову інформацію.

Предмети-запахоносії, покриті тютюном, іншими речовинами, що дратівливо діють на дихальні шляхи, або забруднені пально - мастильними матеріалами, ліками, харчовими, парфумерними та іншими добавками, все-одно, можна використовувати для проведення ольфакторного дослідження, що надалі буде підкріплено прикладом із практики[29, с. 77].

Об'єкти, що містять свіжі сліди крові, потрібно просушити при кімнатній температурі (нагрівальні прилади в жодному разі не можуть бути використані, оскільки разом з випаром вологи випаровуються і пахучі речовини) і тільки потім загорнути у фольгу. Цікаво, що висушена кров жертви може зафіксувати на предметі запахові сліди злочинця[27, с. 52].

У 1998 р. експертами ЕКЦ МВС Російської Федерації було проведено цікавий експеримент, спрямований на з'ясування питання переходу запахових слідів з одного об'єкта на інший при їх спільному зберіганні. Від шести учасників експерименту протягом 15 та 60 хвилин відбирали запахові проби шляхом контакту байкових серветок із тілом донора індивідуального запаху. Від кожного учасника було взято по 8 серветок, поміщених потім у скляні банки зі скляними кришками. Перед дослідженням змішування запахові проби від учасників розділяли і позначали, кому яка серветка належить. Частина серветок залишали безпосередньо контактувати один з одним протягом 1 години, 6 годин та 24 годин у скляних банках з герметичними кришками. Атмосферні умови були нормальні – вологість повітря 60% і температура 25 градусів Цельсія. Інші запахові проби розкладали окремо по поліетиленових пакетах та спільно тримали у скляних банках протягом 24 годин, трьох та семи діб в аналогічних умовах.

Собакам-детекторам давали понюхати як зразок запахові проби одного з учасників експерименту. А в дослідній банці знаходилася серветка, яка контактувала з еталонною пробєю.

Результати експерименту були такі:

- при безпосередньому контакті серветок один з одним через 6 годин при 15-хвилинному контакті серветки з тілом учасника та через 1 годину при контакті протягом 6 хвилин відбувається змішання запахових слідів;

- змішування запахових слідів, отриманих при 15-хвилинному контакті серветок з тілом учасника експерименту і поміщених в окремому вигляді в поліетиленові пакети, відбувається через три доби, а при 60-хвилинному - вже через добу.

Найважливіший висновок цього експерименту – щоб уникнути «забруднення» та втрати запахових слідів, предмети-запахоносії потрібно упаковувати та зберігати окремо.

Консервація запахів проб означає таке їх збереження, при якому повністю виключаються розсіювання або зміна пахучих компонентів, що їх складають. Проводиться консервація запахів проб наступним способом.

Знайдений на місці події предмет експерт поміщає на дно скляної стерильної ємності і щільно закриває кришкою з отвором. Зверху встановлюється спеціальна збірка запахів слідів, виготовлена з термостійкого скла, з чистою бавовняною тканиною. За допомогою гумових трубок колба герметично з'єднується з хірургічним відсмоктувачем, що створює в зібраному приладі залишковий тиск 0,2-0,4 кг/см² (близький до вакууму).

Далі ця конструкція поміщається на водяну лазню, а зверху в спеціальне заглиблення у знімачах наливають рідкий азот. Це пояснюється наступним: на молекулярному рівні запах виглядає як газова хмара, що огортає предмет. Щоб витягти пахучі речовини та перенести їх на бавовняну тканину, потрібно запустити процес конденсації. Водяна лазня підвищує температуру всередині камери, а рідкий азот, навпаки, знижує. Внаслідок різкого перепаду температур молекули пахучих речовин переміщуються з теплої зони в холодну і «збираються» у верхній приймальній частині камери.

Бавовну, що ввібрала запах, поміщають у скляну банку, щільно закупорюють скляною кришкою з металевим затискачем і підписують. У такому вигляді запахова проба може зберігатися до трьох років у морозильній камері або до двох років при кімнатній температурі.

Даний спосіб «вилучення» пахучих речовин отримав назву криогенно-вакуумний метод або термовакuumна десорбція. В ЕКЦ МВС, одорологічних лабораторіях також є морозильна камера, в якій зберігаються запахові проби з місць нерозкритих злочинів. Непоодинокі випадки, коли такі проби навіть через кілька років з моменту скоєння злочину, допомагали викрити злочинця.

Необхідно також зазначити, що не всі запахові проби, що зберігаються в ЕКЦ, мають індивідуальний людський запах. Є проби без запаху людини. Їх

використовують найчастіше для нівелювання порівняльного ряду та тренування молодих собак.

Окремим різновидом консервування запаху індивіда є хімічна фіксація такого запаху. Хімічний склад запахових слідів індивіда (ЗСІ), поряд з фракцією насичених жирних кислот (кислих ліпідів), стійкою проти окислення і несе запаховий код індивідуума, містить і нестійкі у зовнішньому середовищі лужну та нейтральну фракції. Їхні зміни в часі дозволяють собаці розрізняти гарячі (свіжі) і холодні (старі) сліди. Кислі ліпіди ЗСІ, що залишаються на металах, взаємодіючи з їх оксидами, утворюють солі насичених жирних кислот, сольові сліди індивіда (ССІ), що втрачають леткість, а з нею і запахові властивості. Таким чином, ЗСІ можуть фіксуватися на необмежені терміни в ССІ, а для повернення їм їх запахових властивостей потрібно лише впливати на них 1% розчином хімічно сильнішої кислоти, але нелетючої, без запаху лимонної кислоти. Реакція заміщення, утворюючи із солей металів та жирних кислот солі лимонної кислоти, звільняє індивідуальний комплекс жирних кислот, відновлюючи із ССІ сліди слідоутворювача. Очевидно, що, діючи на пото-жирові сліди та інше вторинне джерело ЗСІ слабким розчином соди, що утворює солі натрієві жирних кислот, можна ЗСІ фіксувати на необмежений час. Після випаровування води натрієві солі жирних кислот можна зібрати і, діючи на них лимонною кислотою, відновлювати їх запахові властивості. На жаль, цю можливість ще не освоєно експертною практикою[30, с. 61].

Визначившись з основними шляхами консервування запахових слідів можна перейти до безпосереднього дослідження порядку проведення вибірки по консервованому запаху.

Кінологічна вибірка має проводитись через 24 години після вилучення сліду або зразка запаху в банку-сховище й досягнення температури банки-сховища адсорбенту температури, підтримуваної в приміщенні, де проводиться вибірка. При гострій потребі вибірка може бути зроблена не раніше, чим через 12 годин.

З технічного боку по консервованому запаху здійснюється так: на підлогу на відстані приблизно 30-90 см. одна від іншої розміщається 6 і більше банок-сховищ з законсервованими запахами. На старті собаці-біодетектору, підготовленій до вибірки, яка пройшла тестову перевірку, дають понюхати запах, що ідентифікується. Після чого собака по команді кінолога-спеціаліста проходить повз банки у вибіркового ряду. При виявленні запаху, який є ідентичним до стартового, собака сигналізує про це посадкою рядом з відповідною банкою-сховищем.

Для контролю за істинністю вибірку проводять до 5 разів, при цьому постійно змінюють розташування контрольної банки-сховища з установленим запахом. Додатково може бути залученого й іншу собаку.

Процес вибірки підлягає фіксації фото- та відеозйомкою, також має бути оформлена довідка, у якій вказується дата й час, місце проведення вибірки, хто проводив, хто був присутнім, коли, де й ким узята проба, яким способом даний запах виявлений та вилучений, результати вибірки, результати повторної вибірки, а також інші відомості по даній справі. Заключною частиною довідки є висновок про результати роботи собаки-біодетектора[31, с. 22].

Отже, як вбачається з вищенаведеного, можна зробити певний висновок про те, що підходи до консервації запахових слідів, які несуть в собі необхідну інформацію для розкриття кримінального провадження, поступово оновлюються та розвиваються. Науково-технічний прогрес надає змогу винайти все нові устаткування та матеріали, які за своїми показниками краще зможуть виконувати функції пов'язані зі збереженням на них молекул запаху.

2.3. Застосування кінологічного підходу в криміналістичній одорології

Дослідження запахових слідів проводиться в лабораторії на базі НДЕКЦ МВС України, згідно з розробленою та затвердженою методикою. В основі цієї

методики лежить добре відомий біологам метод альтернативного вибору об'єкта з множини за зразком.

Основоположниками методу вибору об'єкта з багатьох за запаховим зразком вважаються Н.Н. Ладигіна-Котс та Р.М. Йеркс, завдяки яким цей метод застосовується зоопсихологами з початку ХХ століття. Суть методу полягає в тому, що тварина повинна вибрати об'єкт з множини, орієнтуючись за параметрами заданого зразка, який зберігається у вигляді уявного уявлення тварини[32, с. 45].

Як аналізатори запахових слідів людини використовують спеціально навчених, видресованих собак. Собака обрана головним біологічним детектором не випадково. Нюх собаки у 800 тисяч разів гостріший за людського (собака, кажучи науковою мовою, є макросматиком). Запах - основне джерело інформації для тварини. Нюхові аналізатори собаки не "вимикаються" навіть під час звичайної гри. Завдяки унікальним нюховим здібностям та інтелекту собака – ідеальний біологічний детектор.

Відчуваючи запах, собака сприймає його як суміш пахучих компонентів. Вона розкладає аромат на складові, як, наприклад, людина розкладає слово на літери. Спочатку пахучі речовини проходять через нюхову мембрану, потім запах проникає в нюхові цибулини та впливає на рецептори. В результаті в мозок собаки надходить електричний сигнал, який миттєво обробляється, ідентифікуючи запах.

Відповідні досліди проводять у спеціально обладнаному приміщенні, в якому підтримується оптимальна для біодетекторів температура (близько 20 градусів Цельсія), вологість повітря (приблизно 60%), і відсутність будь-яких зовнішніх подразників.

Для проведення дослідження потрібно підготувати порівняльний ряд запахових проб, куди входять: досліджувана запахова проба (припустимо, з гаманця, знайденого дома події), запахові проби, отримані з крові чи поту особи (лиць) і допоміжні запахові проби. Дані запахові проби розміщуються по колу на локаціях від 1 до 10 з відривом близько одного метра один від одного.

Також потрібно використовувати 2 запахові проби, отримані від особи, непричетної до скоєння злочину. Одна така проба встановлюється на будь-яку локацію, а інша буде задана на старті собаці – детектору визначення її працездатності. Розстановка запахових проб записується у спеціальну таблицю, у якій відзначається розташування досліджуваної, еталонної та допоміжних (контрольних) запахових проб. Потім запахові проби закриваються бляшаними ковпаками. Це робиться задля виключення ідеомоторики, тобто. ненавмисної підказки, оскільки відомо, що собаки дуже чуйно реагують на найменший рух свого господаря. Для цих же цілей дослідження проводять два експерти – один здійснює підготовчу діяльність та аналітичну роботу, а інший – працює безпосередньо з біологічним детектором. Причому другий експерт не знає, як розташовані запахові проби. На цьому підготовча стадія закінчується, далі слідує аналітична стадія.

На етапі тестування собаці-детектору на старті надається запахова проба, отримана від особи, непричетної до цього злочину. Якщо собака посадкою або ж укладанням позначає дублікат проби, заданої на старті, і не позначає допоміжні запахові проби, то її можна використовувати для проведення дослідження.

При визначенні запахової проби, отриманої з крові особи, що перевіряється, експерт видаляє з ряду пробу, що служила раніше еталонною і замінює її на допоміжну. Собака повинен посадкою позначити 2 проби – досліджувану (з гаманця, знайденого на місці події) та отриману із зразка крові особи, що перевіряється (еталон). Потім розташування запахових проб у ряду змінюють та повторюють експеримент.

Але цього недостатньо для отримання необхідного рівня точності та надійності результатів. У дослідженні експерти для однозначної (категоричної) позитивної відповіді на питання про причетність особи до злочину використовують три собаки-детектори.

Усі сигнали, отримані від тварин, фіксуються у таблиці дослідження (етограмі). Аналіз таблиці дозволяє експерту виявити ознаки, що відображають

якісні властивості об'єкта, що досліджується. У зазначеному випадку - дати висновок про походження запахових слідів на об'єкті, що досліджується, від конкретної особи.

Однак, одорологічна, або ж ольфакторна експертиза, як і будь-який інший вид експертиз не може гарантувати стовідсоткової достовірності результатів її проведення, адже на практиці можуть виникати різні ситуації, які можуть вплинути на отриману інформацію.

Яскравий приклад такої запахової перешкоди (інакше кажучи, аттрактивної перешкоди, тобто здатної відвернути тварину) – це відмінність досліджуваної запахової проби від інших проб порівняльного ряду за ознакою її «старіння».

В цьому випадку для нівелювання такої перешкоди, на яку собака зверне увагу (собаки здатні розрізняти час, коли була отримана запахова проба, а тому такі «різночасні» проби можуть спричинити занепокоєння тварини), використовують допоміжні запахові проби, отримані одночасно з досліджуваною. Ці проби також розміщують у порівняльному ряду, і тоді біодетектори не звертають уваги на кілька об'єктів із характерними ознаками «старіння».

Звичайно, чим частіше із запаховою пробою проводяться різні дії, тим менше пахучих речовин, що визначають людину, в ній залишається. Адже навіть при криогенно-вакуумному способі кількість пахучих речовин, що видобуваються, становитиме приблизно 60-80% від тих, що є на предметі-носії запаху. При взятті запахової проби з предмета-запахоносія шляхом адсорбції кількість пахучих речовин буде ще меншою – приблизно 50% від наявних[27, с. 60].

Цей факт має важливе значення, оскільки концентрація пахучих речовин до рівня сприйняття нюховим аналізатором собаки впливає на достовірність проведеного дослідження. Тому перед проведенням ідентифікаційної ольфакторної(одорологічної) експертизи потрібно визначитися з кількістю осіб, які перевіряються – це буде одна людина або кілька. І якщо осіб, що

перевіряються, буде кілька, призначати експертизу потрібно після того, як будуть отримані зразки крові або поту всіх осіб, що перевіряються. У будь-якому випадку експерти повинні враховувати, що може знадобитися повторне або додаткове дослідження, тому робота із запаховими пробами потребує акуратності та раціональності.

А ось спроби замаскувати індивідуальний запах людини за допомогою інших різких запахів практично безуспішні. Так, у 2014 році у місті Томську було скоєно квартирну крадіжку. Вміст платтяної шафи злочинці розкидали по підлозі. Серед своїх речей господиня квартири виявила чужу хустку, яка характеризувалась різким запахом. Хустка була вилучена, пахучі сліди з неї були зібрані та законсервовані. Через два місяці була проведена ольфакторна експертиза, в результаті якої запахові проби, отримані з хустки, збіглися із запахом підозрюваного.

У процесі подальшої роботи з підозрюваним було встановлено, що він спеціально обробив хустку своєї дружини одеколоном та бензином і підкинув її в надії збити зі сліду собаку-шукача.

Так, для проведення експертизи запахових слідів було надано пасатижі, вилучені з місця злочину та які характеризуються різким запахом ПММ. Використовуючи криогенно-вакуумний метод, з них отримано запахові проби, поміщені в скляну банку. Шматочки тканини із зібраними пахучими речовинами відразу після препарування також характеризувалися запахом ПММ, який навіть сприймає людський нюх. Проте, вже за кілька днів різкий запах паливно-мастильних матеріалів зник повністю. При проведенні дослідження з використанням біодетекторів, цей запах не сприйматиметься собаками як відволікаючий компонент[33, с. 42].

Хотілося б також зазначити, що собаку-біодетектора ні в якому разі не можна розглядати суб'єктом судово-одорологічної експертизи та судового процесу. Існує думка окремих противників застосування одорології в криміналістиці, які наполегливо не хочуть визнавати суб'єктом одорології експертизи експерта судовоодорологічної експертизи, а собаку-біодетектора

лише його інструментом і, поряд із запахом, предметом та об'єктом дослідження.

Ця стійка помилка некомпетентних опонентів судово-одорологічної експертизи серйозно гальмує її розвиток. Одна собака-детектор неспроможна забезпечити все різноманіття досліджень судово-одорологічної експертизи, тому потрібна їх спеціалізація з контролем достовірності роботи кожної з них.

У процесі порівняння, що займає соті частки секунди, СД вибирає випробуваний запах за його подібністю зі зразком, пред'явленим їй на старті, або відкладеним у її пам'яті іншим способом, позначаючи вибір стереотипною сигнальною поведінкою (ССП), що складається з гавкання, посадки та назального жесту, виробляється спеціальним дресируванням.

У природних умовах, йдучи слідом, собака зігріває і зволожує своїм диханням не тільки охололі запахові сліди особи, але й гарячі, а при втраті запаху лапою видаляє на місці сліду шар субстрату, що втратив запах, добираючись до того рівня, де він ще зберігся. Найкраще запахові сліди індивіда зберігаються за низької температури снігу. Деякі собаки-детектори при затримці ласощів, належних їм за роботу, посилюють стереотипно-сигнальну поведінку, ставлячи на обраний об'єкт лапи, беруть його в зуби. Така самодіяльність допустима у рятувальній службі, частково при пошуку наркотиків, але не лабораторним собаками-детекторами.

Однак у будь-якому мимовільному сигналі собаки-детектора вгадується їхня можливість вироблення нових елементів сигнальної-поведінки в інших випадках, наприклад, в оперативно-негласному застосуванні собак. При близькій до порогового значення концентрації випробуваного запаху стереотипно-сигнальну поведінку собаки-детектора може приймати незавершені форми як ледь помітних затримок і призупинень у об'єкта, що шукають, що реєструють в етограмі і відеозаписом.

Якщо відеозапис додасть запитувальний погляд собаки-детектора, звернений на оператора, то збріх гавкання, що не відбувся, і його облизнувший ніс язик можуть помітити кінолог і експерт, зосередивши увагу один на собаці-

детекторі, а інший на досліджуваному об'єкті. Оскільки не кожна собака-детектор зупиниться при вкрай слабкому запаху випробуваного об'єкта і не побіжить далі, тому ці ледве вловимі реакції, як і слабкий пісок гавкання, що не відбувся, можуть бути елементами її стереотипно-сигнальної поведінки, не завершеного через слабе збудження навколо порогової концентрації запаху. Але їх також враховують, і для завершення стереотипно-сигнальної поведінки у повторному пуску у собаки-детектора підвищуючи нервовий тонус, а в об'єкта посилення десорбції запаху отримують позитивний результат. І, нарешті, використовують резерв більш «загострених» собак-біодетекторів.

З наведеного зрозуміло, як непросто застосовувати собак-детекторів судовоодорологічної експертизи з їх максимальною віддачею. Оператор, перебуваючи в центрі кола вибіркового ряду, не повинен забувати про експерта, який спостерігає за собакою-детектором, намагаючись не затуляти собою її роботу, забезпечуючи експерту максимальний огляд порівняльного ряду та контроль усіх нюансів стереотипно-сигнальної поведінки собаки-детектора, оскільки він один знає, де в ряду місцезнаходження об'єкта, що випробуваний.

В Україні правове регулювання застосування собак в протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку здійснюється згідно Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» від 01.11.2016. № 1145[34]. Одразу треба підкреслити, що даний наказ не визначає порядок застосування собак під час проведення одорологічної експертизи чи проведення одорологічної вибірки, а лише направлене на організацію діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України.

Так, згідно п. 8 даного Наказу встановлюється, що діяльність кінологічних центрів спрямована на забезпечення потреб підрозділів кримінальної, патрульної, спеціальної поліції, поліції охорони, та особливого призначення, інших підрозділів територіальних органів Національної поліції, відділів(відділень)управління. До того ж, однією з основних функцій

кінологічних підрозділів визначено участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місця події, заходів з припинення злочинів, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватися як речовий доказ, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і території державної, приватної та інших форм власності, а також установлення місцезнаходження безвісти зниклих та безвісто відсутніх.

Таким чином, ми вбачаємо, що собаки згідно вітчизняного законодавства можуть правомірно бути застосовані лише в рамках оперативно-розшукових та слідчо(розшукових) дій, що є значним нехтуванням можливостей собак, як найкращих біодетекторів.

Отже, застосування кінологічного підходу в криміналістичній одорології на сучасному етапі є одним з найефективніших та найбільш достовірних способів аналізу запахових слідів. За допомогою собак-біодетекторів можливо ідентифікувати особу злочинця за запаховим слідом, або віднайти його по гарячим слідам одразу після вчинення ним кримінального правопорушення. Однак, в рамках вітчизняного законодавства правової регламентації набула лише можливість застосування собак в рамках проведення окремих слідчо(розшукових)дій, таких як огляд місця події та під час оперативно-розшукових заходів. Інші можливості застосування собак в якості біодетекторів законодавчо не визначені, що значно послаблює органи досудового розслідування під час здійснення ними розслідування кримінальних правопорушень.

Висновки до розділу 2

При дослідженні особливостей виявлення, вилучення й консервування запахової інформації на місці події й її подальшого використання ми прийшли до висновку, що методики даних дій у вітчизняному законодавстві є недостатньо врегульованими. Адже, з огляду на фізичні властивості запахів будь-які порушення процедури збирання, виявлення й консервування можуть призвести до того, що даний матеріалів з запаховим слідом потім буде неможливо використати в рамках кримінального провадження чи результати перевірки на достовірність в рамках проведення одорологічної вибірки будуть визнані такими, що не мають доказового значення через допущені груби помилки.

Окремо слід відзначити важливість підтримки високого матеріально-технічного стану органів досудового розслідування та спеціалістів-криміналістів в аспекті забезпечення їх новітніми матеріалами та технікою по виявленню, вилученню та фіксації запахових слідів на місці проведення слідчо(розшукової) дії. Застосування застарілих, або хибних матеріалів чи присторіїв зведе на нівець будь-які старання, як слідчого, так й експерта, який буде проводити одорологічну експертизу через те, що потім дані докази можна буде визнати недопустими через значні порушення порядку(з огляду на недостатній рівень довіри до техніки чи методики) їх збирання, фіксації чи вилучення.

З приводу консервації запахових слідів, то це є однією з найважливіших стадій роботи з запаховими слідами, адже дотримання наукових та практичних рекомендацій по консервуванню запахових слідів надасть змогу навіть через значний проміжок часу бути впевненим у тому, що молекули запаху збережуть свої властивості та їх можна буде використати під час кримінального провадження.

Хотілося б також зазначити, що окремі види консервації запахових слідів такий як хімічна консервація, ще й досі не знайшов свого застосування у практиці вітчизняних криміналістів та експертів, хоча й відрізняється своєю

легкістю та тривалістю збереження інформації. На нашу думку, необхідно продовжувати наукову дискусію навколо питання можливості впровадження практики застосування хімічної консервації запахових слідів в повсякденну діяльність одорологічних експертів та спеціалістів-криміналістів.

Аналізуючи кінологічний підхід в криміналістичній одорології то слід відзначити, що він не є повністю визнаним усіма вченими-криміналістами, так як виникають доктринальні спори з приводу встановлення правового статусу експерта-одоролога, собаки-біодетектора та процедурних питань роботи з запаховими слідами. Потрібно підкреслити, що ефективність застосування собак-біодетекторів була підтверджена десятками років практики та значною кількістю наукових праць, автори котрих стверджують, що результати застосування собаки-біодетектора не можуть бути менш достовірними ніж застосування будь-яких інших приладів по виявленню та аналізу запахових слідів.

В нашій державі законодачо визначено, що собаки можуть бути застосовані лише в рамках проведення огляду місця події, як однієї з слідчих(розшукових) дій та в рамках оперативно-розшукової діяльності. Основним спрямуванням їх застосування є протидія злочинності та захист громадської безпеки та порядку. Одночасно, на законодавчому рівні жодним чином не врегульовано застосування собак-біодетекторів під час проведення так званої одорологічної вибірки чи одорологічної експертизи. На нашу думку, це є значним упущенням, що жодним чином не сприяє виконанню функції органів кримінальної юстиції в їх протидії злочинності.

Розділ 3. Підготовка матеріалів, проведення одорологічної експертизи та особливості процесуального оформлення результатів експертизи

3.1. Особливості підготовки матеріалів для проведення одорологічної експертизи

Підготовка матеріалів до проведення одорологічного дослідження є однією з найважливіших стадій роботи з запаховими слідами, адже він дотримання порядку такої підготовки залежить достовірність отриманих результатів. Слід відзначити, що на процедуру підготовки матеріалів до одорологічного дослідження впливає, насамперед, конкретна ситуація в рамках кримінального провадження, яка наявна на момент підготовки одорологічного дослідження, а саме: чи буде проводитись таке дослідження запахових слідів у разі наявності або відсутності на момент призначення експертизи особи, яка могла би потенційно залишити сліди запаху, які будуть піддані перевірці експертом-одорологом[35, с. 19].

У разі проведення такого дослідження за наявності такої особи мають бути відібрані зразки запаху (оптимальним варіантом буде відібрання крові з пальця руки) для порівняння із слідами запаху, вилученими під час виконання слідчих(розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Така процедури вказує на те, що у разі наявності підозрюваної особи вирішується саме питання ідентифікаційного характеру.

В протилежному випадку, тобто в ситуації коли відсутній підозрюваний, запахові сліди якого мали б бути піддані перевірці, має вирішуватись завдання діагностичного характеру, а саме визначатись загальні риси особи ймовірного злочинця. Серед таких загальних рис можна назвати расу, стать, приблизний вік(вікову групу) людини, яка залишила свої сліди. Слід зазначити, що визначення таких особливостей залежить більшою мірою від тих спеціальних тренувань по розвитку можливостей по виявленню конкретних запахів, котрим піддавався собака-ідентифікатор.

Варто відзначити, що в подібній ситуації у постанові про призначення одорологічної експертизи доцільно буде вказати окрім загальних для всіх

експертиз положень, викласти короткий зміст інформації про те, які саме об'єкти матеріального світу, які є ймовірними носіями слідів індивідуального запаху людини були вилучені і який найбільш вірогідний механізм слідоутворення має місце.

Цілком допускається та навіть рекомендується з метою одержання більш повної інформації про обставини, які досліджуються, до постанови про призначення одорологічної експертизи долучати копію протоколу слідчої дії, в рамках якої було зібрані відповідні запахи чи вилучені предмети носії запахових слідів. Очевидно недопустимим з точки зору повноти проведення одорологічної експертизи буде надання тільки виписки з цього протоколу. В цьому разі існує небезпека надання експертам менш повної, ніж це необхідно, інформації щодо методики й умов збирання ймовірних носіїв слідів чи одержання зразків індивідуального запаху людини, їх характеру, стану, розташування щодо інших об'єктів на місці події, можливого механізму утворення слідів індивідуального запаху людини, фонового запахового оточення тощо. Такі відомості знаходяться в кореляційному зв'язку з обставинами, які мають бути встановлені в рамках одорологічного дослідження та їх ненадання може призвести до того, що в експерта буде недостатньо вихідних даних для проведення експертизи.

Серед первісних даних одорологічної експертизи особливу позицію займають відомості які безпосередньо пов'язані з зовнішніми, природними факторами. Серед таких факторів можна визначити температуру навколишнього середовища, наявність чи відсутність вітру, рівня та виду атмосферних опадів, відсоткове значення вологості повітря тощо). В аспекті проведення одорологічного дослідження мають значення саме ті погодні умови чи об'єктивно існуючі природні фактори, які мали місце на момент утворення слідів запаху людини, після цього і до початку слідоутворення, а також окремо у процесі проведення слідчої дії по збиранню слідів чи одержанню зразків індивідуального запаху людини. У разі застосування службового собаки задля проведення позалабораторного одорологічного дослідження варто обов'язково

здійснити про це запис в протоколі слідчої(розшукової) дії та якомога ретельніше описати хід такого застосування, а саме, що та у якій послідовності відбувалось з об'єктами, що направляються на лабораторне одорологічне дослідження.

Окремо слід зазначити про властивості, зовнішню характеристику й фізичний стан ймовірного носія слідів запаху людини. Серед таких відомостей можна виділити вид ґрунту на якому ймовірно міститься запаховий слід, який має значення для розслідування кримінального правопорушення(тобто чи це є трав'янистий, піщаний, кам'янистий чи іншої фактури ґрунт; структура поверхні виявленого об'єкту, який є потенційним носієм запахового сліду, а саме зазначити нефарбоване, фарбоване чи поліроване дерев'яне покриття, скло, метал, полімер чи інший матеріал буде направлено на дослідження. Також при виявленні ймовірного запахового носія, який має біологічну природу, доцільно буде зазначити про наявність чи відсутність ознак гниття чи цвілі, або чи наявні сліди впливу на нього чи перебування його в середовищі з надлишковою вологістю тощо.

Основним спрямуванням дотримання такої детального опису характеристик, щодо відношення кожного з ймовірних носіїв слідів, котрі направляються на дослідження запаху людини, є досягнення найбільшого ступеню достовірності результатів, які можуть бути отримані внаслідок проведення одорологічної експертизи. Як вже зазначалось, рекомендується також надавати експертній комісії копії процесуальних документів з ретельним описом проведеної слідчої(розшукової дії) в рамках якої були вилучені дані запахові сліди. Однак, не варто нехтувати й тим, щоб відомості, які містяться в даний процесуальних документах були відображені в постанові про призначення одорологічної експертизи, адже це хоча й має суто процесуальне значення, однак також буде слугувати експерту додатковим джерелом інформації та в кінцевому випадку позитивно вплине на результат такого дослідження. Варто уникати надмірного опису даних характеристик та фактично робити роботу експерта за нього, тобто в постанові про призначення

експертизи не має міститись запитань, на які слідчий в ході опису наведених вище ознак, немов би відповів, адже це може призвести до сумнівності об'єктивності проведення даного одорологічного дослідження, що потім може бути стати підставою для визнання висновку експерта-одоролога недопустимим доказом.

В ситуації, коли відсутня підозрювана особа унікальний запах котрої буде піддано перевірці на вирішення одорологічній експертизі слід виносити наступні запитання:

1. Чи є на наданому об'єкті сліди індивідуального запаху людини як біологічного виду?
2. Якщо так, то людиною якої раси вони залишені?
3. Чоловіком чи жінкою залишені ці сліди запаху?
4. Людиною якої саме вікової групи: дитячої, юнацької, середньої чи літньої залишені ці сліди запаху?[35, с. 22]

При цьому слід врахувати, що відповідати на останні 3 запитання компетентним є тільки відділ медико-біологічної експертизи НДЕКЦ МВС України. Постанова про призначення одорологічної експертизи у випадку направлення на дослідження первинних чи інших вторинних, крім уніфікованих, носіїв слідів запаху людини повинна містити і запит слідчого (суду) до експертів провести збирання ймовірних слідів індивідуального запаху людини з первинного чи іншого вторинного носія на уніфікований, законсервувати останній у скляну ємність і зберігати в лабораторії до виявлення осіб, що перевіряються, та призначення у зв'язку з цим додаткової одорологічної експертизи.

Переслідуючи цю ж мету за відсутності підозрюваних осіб, що підлягають перевірці в рамках одорологічної експертизи, варто залишати на збереження в одорологічній лабораторії також і належним чином зібрані слідчим (судом) уніфіковані запахові носії.

Однак не рекомендується відтягувати момент призначення одорологічної експертизи до виявлення осіб, що мають бути перевірені в рамках

одорологічного дослідження, оскільки, по-перше, відповіді на зазначені вище питання в значній мірі мають полегшити встановлення таких осіб, а їх зразки запахів в свою чергу зможуть бути дослідженні під час проведення додаткової експертизи. По-друге, за наявності осіб, що перевіряються, і направленню зразків їх запаху до закінчення проведення основної експертизи відповіді на питання про можливість походження від них раніше направлених слідів індивідуального запаху людини можуть бути отримані в рамках вже розпочатої одорологічної експертизи.

Розглядаючи ситуацію призначення одорологічної експертизи з методичної точки зору, можна визначити, що головною причиною призначення одорологічної експертизи до виявлення осіб, що перевіряються, є нагальна необхідність належного збереження летючих слідів запаху людини, найкращі умови для чого можуть бути забезпечені саме в одорологічній лабораторії.

За відсутності особи, яка перевіряється, на одорологічну експертизу направляють тільки ймовірні первинні чи уніфіковані запахові носії, а за наявності підстав – і уніфіковані запахові носії зі слідами фонового запаху.

Збирання слідчим (судом) ймовірних слідів індивідуального запаху людини з первинного запахового носія на інший, крім уніфікованого, вторинний запаховий носій, наприклад, шматок стерильного бинта, марлі, бавовняної тканини, навіть типу байки чи фланелі, але розміром чи з іншими характеристиками (колір, відповідність по контуру тощо) уніфікованому запаховому носію, призводить до ускладнень з огляду на низку причин. Головною серед таких може бути назване зменшення концентрації слідів з індивідуальним запахом людини в процесі необґрунтованих операцій по переносу їх з одного запахового носія на інший.

Врешті решт в одорологічному дослідженні використовуються тільки уніфіковані запахові носії, і при направленні на експертизу інших, крім таких, запахових носіїв першочерговим експертним завданням стає усунення цих недоліків у лабораторних умовах. Тому найкраще на одорологічну експертизу направляти упаковані у фольгу первинні запахові носії, що відповідають всім

необхідним вимогам. Уніфіковані запахові носії, виключення складають тільки п'ятишарові шматки стерильного медичного бинта зі зразками висушеної крові, взятої на них з рідких плям (калюж) крові на місці події як сліди індивідуального запаху невідомого (але здатного зацікавити слідство) чи з пальця особи, що перевіряється, на причетність особи до розслідуваної події як зразки його індивідуального запаху. При цьому в обох випадках шматки бинта з висушеною кров'ю розглядаються як первинні запахові носії, а використання зразків висушеної крові (навіть при перебуванні їх на уніфікованому запаховому носії) безпосередньо в одорологічному дослідженні небажане. Тому в одорологічній лабораторії індивідуальний запах людини за допомогою вакуумної криогенної установки витягається зі зразків висушеної крові на уніфікований запаховий носій, що належним чином консервується.

При призначенні одорологічної експертизи в ситуації коли особа, яка має піддаватися перевірці буде приймати участь в ході проведення дослідження та при підготовці матеріалів до нього, слід враховувати такі особливості такої типової ситуації, які зумовлені в першу чергу часом виявлення особи, що перевіряється (підозрюваного): до чи після початку дослідження.

Розглядаючи перший випадок, коли особа, що перевіряється, встановлена до призначення експертизи, крім дотримання викладених вище вимог, слід відібрати також зразки запаху особи, що перевіряється, у вигляді висушених на стерильному п'ятишаровому шматку медичного бинта зразків його крові з пальця руки, а також копія протоколу відібрання цих зразків біологічного матеріалу, які несуть в собі унікальні молекули запаху людини.

В рамках розглянутої вище ситуації у разі наявності особи, яка перевіряється, на вирішення одорологічної експертизи можуть бути поставлені такі питання:

1. Чи є на наданому об'єкті сліди індивідуального запаху людини як біологічного виду?
2. Чи не походять сліди запаху від особи, що перевіряється?

Слід відзначити, що постановка першого питання є виправданим в обох ситуаціях, оскільки негативна відповідь на нього як за наявності, так і відсутності особи, яка перевіряється, робить недоцільним подальше дослідження. Однак негативна відповідь на це питання не повинна тлумачитись як констатація факту відсутності будь-якого контакту між наданим на дослідження первинним ймовірним носієм слідів запаху людини і особи, що перевіряється. В цьому випадку може мати місце ситуація, коли сліди індивідуального запаху особи, що перевіряється, в силу різних об'єктивних чи суб'єктивних причин могли до початку одорологічного дослідження або цілком зникнути, або мати вже настільки низьку концентрацію, що виявилися б недостатніми для нюху навіть собаки-біодетектора.

Інакше кажучи, в наведеному випадку можна стверджувати про фактичну наявність низькопорогової концентрації слідів індивідуального запаху людини, тобто такої, яка є недостатня для проведення одорологічного дослідження. Однак, в даному випадку для з'ясування причин відсутності на ймовірному запаховому носіїв порогової концентрації слідів індивідуального запаху людини для отримання повної інформації в рамках досудового розслідування виправданою є постановка і таких питань:

1. Якщо на наданому на дослідження ймовірному носіїв слідів індивідуального запаху людини (особи, що перевіряється) немає, то чи не можна, судячи з наданих матеріалів справи, стверджувати про існування після ймовірного утворення слідів запаху людини і до початку даного дослідження умов для збереження на наявному носіїв «робочої» концентрації слідів індивідуального запаху людини (особи, що перевіряється)?

2. Які саме умови, у тому числі і дії по збиранню ймовірних носіїв слідів запаху людини, могли в даному випадку призвести до знищення на носіїв цих слідів чи обумовити залишок на ньому «неробочої» концентрації?

Варто з обережністю враховувати позитивні відповіді на ці питання, тобто їх не слід розцінювати і як констатацію факту наявності контакту особи запах котрої був підданий перевірці, з наданим ймовірним носієм слідів запаху

людини, який тільки в силу встановлених причин не може бути підданий одорологічному дослідженню. Незважаючи на загальний високий рівень достовірності результатів одорологічних досліджень позитивний чи негативний експертний висновок у даній ситуації слід оцінювати лише з точки зору умов ймовірного утворення слідів запаху людини на основі вихідних даних, наданих експертній комісії слідчим (судом), до компетенції якого і входить формулювання висновків про наявність чи відсутність факту безпосередньої чи опосередкованої (за допомогою інших носіїв, у тому числі й атмосферного повітря) контактної взаємодії ймовірних носіїв слідів запаху людини і запахової субстанції особи. Такий висновок уповноважений суб'єкт може винести з урахуванням безпосереднього дослідження всіх наявних матеріалів в кримінальній справі доказів та у їх сукупності.

Отже, об'єктом одорологічного дослідження є проби запахових слідів індивіда, які були зібрані на місці події. І саме від дотримання правильного порядку виявлення, збору, фіксації запахових слідів та їх наступної підготовки до проведення дослідження є запорукою достовірності результатів одорологічної експертизи та можливості застосування цих результатів як доказів в кримінальному провадженні. В кожній конкретній ситуації, яка може скластися в рамках кримінального провадження має бути встановлено спрямування здійснення одорологічної експертизи

3.2. Проведення комплексної, комісійної та інших одорологічних експертиз

Кримінальний-процесуальний кодекс України в редакції від 2012 року ніс в собі як позитивні так й негативні новели кримінального-процесуального законодавства[36]. Одним з негативним моментів стало те, що законодавець не визначив за необхідне надати правового закріплення таким видам експертиз, як первинна, додаткова, повторна, комісійна та комплексна експертизи. Разом з

тим, визначення відповідних понять має значення для реалізації принципів судово-експертної діяльності, а саме: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Потрібно підкреслити, що хоча КПК України не визначає даних понять, однак його норми все ж таки містять в собі суть комісійної експертизи. При цьому законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак в новому КПК взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз[37].

В доктринальних колах наголошують на тому, що під час розслідування складних кримінальних проваджень(велика кількість підозрюваних, значна кількість слідчих версій, значний обсяг доказової інформації та інше) у судово-експертній практиці ефективним визначається комплексний підхід до експертного дослідження речових доказів та інших інформативних джерел[38, с. 11]. В. Г. Гончаренко підтримує цю думку та зазначає, що експертні дослідження комплексного характеру набувають усе більшого значення, які забезпечують надійність висновків у кримінальних провадженнях та господарських спорах[39, с. 5].

Окремі наукові дослідження підтверджують, що сучасні потреби слідчої та судової практики з питань широкого впровадження комплексної судової експертизи високого наукового рівня, являються практичною необхідністю у сфері кримінального права[40, с. 233].

Цілком очевидно, що практика призначення та проведення комплексних та комісійних судових експертиз, в тому числі одорологічних, свідчить про те, що відсутність їх законодавчого визначення не становить собою значної перепони на шляху їх здійснення. Однак, законодавець знехтувавши необхідністю надання правового визначення цих експертиз, а також прямо не закріпивши їх в КПК України, на мою думку, порушує принцип законності та

правової визначеності, які є складовими принципу Верховенства права, який закріплено в статті 8 Конституції України[41].

Визначившись з законодавчими засадами проведення комплексних та комісійних експертиз необхідно перейти до безпосереднього дослідження практичного аспекту проведення комплексних, комісійних та інших видів одорологічних експертиз.

Комісійне експертне одорологічне дослідження проводиться в умовах постійного контролю за нормальним функціональним станом й адекватністю сигналів собак-детекторів, за необхідності з коректуванням та перевіркою їх сигнального поведіння, що служить орієнтиром для експертної комісії.

Собак-детекторів застосовують при врівноваженості їх нервових процесів, за відсутності сторонніх подразників та створенні оптимальних умов в експертному залі, де на локалізації порівняльного ряду встановлюються експертні об'єкти (ємності з відповідними уніфікованими носіями слідів або зразків запаху людини), підготовлені для проведення конкретного етапу порівняльного дослідження.

Кожен пуск собаки-детектора на обстеження експертних об'єктів порівняльного ряду закінчується його сигнальною позою біля відповідної локалізації як об'єкта, що перевіряється, так і дубліката стартового об'єкта або тільки дубліката стартового об'єкта. Правильне виконання прийомів обнюхування стартового об'єкта та виявлення дублікатного й об'єктів, що перевіряються, серед інших експертних об'єктів порівняльного ряду, обов'язково підкріплюється командою «Добре!» і ласощами[30, с. 99].

Якщо собака-детектор не виявить позитивної сигнальної реакції ні на об'єкти, що перевіряються, ні на дублікат стартового об'єкта, то це свідчить про його неробочий функціональний стан і даного собаку-детектора заміняють на іншого або, якщо це неможливо через відсутність іншого собаки-детектора, комісійне переноситься на інший час. експертне одорологічне дослідження

Перед кожним пуском собаки-детектора на обстеження експертних об'єктів порівняльного ряду перший експерт-одоролог заново встановлює експертні об'єкти в порівняльному ряді, забезпечуючи випадковий порядок їх розстановки. При цьому експерту-кінологу, який застосовує собаку-детектора (не обізнаному про порядок розміщення експертних об'єктів у порівняльному ряді), щоразу вказується напрямок руху й локалізація порівняльного ряду, від якої варто почати провідку собаки-детектора[30, с. 105].

Під час проведення комісійного експертного одорологічного дослідження перший експерт-одоролог веде етнограму сигнального поведження собак-детекторів, а другий експерт-одоролог з апаратної – відеозапис вузлових моментів даного дослідження. На основі даного відеозапису другий експерт-одоролог складає проект протоколу цього дослідження.

Крім основних, стереотипних моментів роботи собак-детекторів у протоколі реєструються особливості поведження кожної тварини, факт заміни собаки-детектора, зробленого по ходу дослідження, заміни допоміжних й таких, що перевіряються об'єктів, факт зволоження експертних об'єктів тощо. Незалежно від обраної тактики проведення комісійного експертного одорологічного дослідження і його окремих етапів, стереотип робочого поведження собаки-детектора залишається незмінним і полягає в такому. Собаку-детектора на короткому повідку експерт-кінолог приводить на стартову площадку, що в цей період часу повинна бути візуально ізольована від експертного залу, де перший експерт-одоролог робить розміщення експертних об'єктів по локалізації порівняльного ряду.

Стартовий об'єкт перший експерт-одоролог приносить на стартову площадку ще до того, як тут з'явиться експерт-кінолог із собакою-детектором й у їх присутності робить його розконсервацію й дає команду на занюхування даного експертного об'єкта собакою-детектором. З командою «Нюхати!» експерт-кінолог підносить скляну ємність зі стартовим об'єктом до носа собаки-детектора, який повинен почати активне занюхування протягом хвилини. При цьому залежно від функціональних особливостей застосовуваної

собаки-детектора тварині можуть даватися короткі (1-2 с.) перерви для відводу слини.

Перший експерт-одоролог повертається в експертний зал й у процесі занюхування собакою-детектором стартового об'єкта робить розконсервацію всіх розставлених у порівняльному ряді експертних об'єктів, що закінчується подачею команди експерту-кінологу на застосування собаки-детектора, наприклад: «Собаку-детектора по кличці «Рекс» застосувати!», з відкриттям із пульта керування першого експерта-одоролога дверей до експертного залу.

До закінчення хвилинного занюхування стартового об'єкта експерткінолог заохочує собаку-детектора командою «Добре!» і ласощами, закриває стартовий об'єкт кришкою (консервує його) і на короткому ланцюгу виводить собаку-детектора в експертний зал, де перший експерт-одоролог указує йому локалізацію й напрямок обходу порівняльного ряду[30, с. 109].

Експерт-кінолог підводить собаку-детектора на короткому ланцюгу до зазначеного першим експертом-одорологом локалізації порівняльного ряду й дає йому команду «Нюхати!». Послабляючи ланцюга, експерт-кінолог з однаковою швидкістю проводить собаку-детектора в зазначеному напрямку вздовж локалізації порівняльного ряду, ведучи її поперед себе й затримуючи на частки секунди у кожного з експертних об'єктів порівняльного ряду для обнюхування. При цьому щораз подається команда «Нюхати!»[30, с. 111].

При виявленні собакою-детектором серед експертних об'єктів порівняльного ряду такого експертного об'єкта, що містить сліди або зразки індивідуального запаху людини, тотожні за індивідуалізуючою основою слідам або зразкам запаху людини, заданим їй на стартовій площадці, тварина приймає вироблену дресируванням демонстраційну позу – сідає або лягає в локалізації даного експертного об'єкта, що служить позитивним сигналом вказівки на нього. Таких вказівок може бути дві (дублікати стартового об'єкта й об'єкта, що перевіряється) або одна (тільки дублікат стартового об'єкта).

Біля позначеного позитивною сигнальною реакцією собакою-детектором локалізації експертного об'єкта тварина заохочується командою «Добре!», але

без підкріплення ласощами. Після цього експерт-кінолог проводить собаку-детектора уздовж локалізації, що залишилися у порівняльному ряду, подаючи їй щораз команду «Нюхай!», і повертається з нею на стартову площадку, де собака-детектор заохочується командою «Добре!» і ласощами. Після позначення позитивною сигнальною реакцією собакою-детектором дубліката стартового об'єкта тварина заохочується командою «Добре!» й експерт-кінолог командою «Нюхати!» примушує собаку-детектора рухатися далі уздовж локалізації порівняльного ряду.

Якщо собака-детектор, обнюхавши черговий об'єкт, не прийме біля нього позитивної сигнальної пози, виходить, що за оцінкою даного біо-детектора сліди або зразки індивідуального запаху людини, задані йому на стартовій площадці, у даному об'єкті відсутні.

Позначення собакою-детектором позитивною сигнальною позою як стартового об'єкта, так і об'єкта, що перевіряється, свідчить не тільки про нормальний робочий стан тварини, але й про наявність у цих експертних об'єктах слідів або зразків індивідуального запаху людини, тотожних за індивідуальними характеристиками слідам або зразкам запаху, які були задані йому на старті. Однак для того, щоб впевнитись, що сигнальне поведження собаки-детектора було викликане слідами або зразками індивідуального запаху людини об'єкта, що перевіряється, а не місцем розташування цього об'єкта у порівняльному ряді або іншими причинами, у методичній розробці експертів сектору одорологічних експертиз відділу медико-біологічної експертизи НДЕКЦ МВС України даний етап одорологічного дослідження рекомендується повторювати цією самою собакою-детектором із відомими експертними об'єктами.

В той же час додаткові пуски собаки-детектора варто проводити після зміни як локалізації всіх експертних об'єктів порівняльного ряду, так і шматків тканини, якими ємності з експертними об'єктами фіксувались на локалізації порівняльного ряду. При цьому вважається, що сам факт багаторазового виявлення собакою-детектором шуканих слідів або зразків індивідуального

запаху людини ступінь вірогідності результатів одорологічної експертизи не підвищує.

На будь-якому етапі комісійного експертного одорологічного дослідження кожне нечітке позначення собакою-детектором дубліката стартового об'єкта або об'єкта, що перевіряється, спричиняє обов'язкову її заміну на іншу тварину. Це у свою чергу зобов'язує експертів раціональніше використовувати в процесі одорологічного дослідження наявних експертних собак-детекторів.

Крім того, рекомендується проводити:

- попередній етап комісійної одорологічної експертизи з метою оцінки функціонального стану всіх тих собак-детекторів, які мають бути застосовані в процесі основного одорологічного дослідження, а також перевірки відсутності неврахованих запахових перешкод у стартових та інших експертних об'єктах;

- основний етап одорологічної експертизи, що складається з трьох одорологічних досліджень, кожне з яких проводиться новою собакою-детектором із заміною всіх експертних об'єктів;

- заключний етап одорологічної експертизи, на якому будь-які одорологічні дослідження вже, як правило, не проводяться, а на основі протоколу одорологічного дослідження, насамперед етнограми, і відеозапису здійснюється оцінка отриманих результатів та формулювання висновку.

При цьому, розвиваючи наведені рекомендації необхідно підкреслити, що відсутність позитивної сигнальної реакції всіх застосованих собак-детекторів означає, що сліди індивідуального запаху людини на наданих ініціатором дослідження ймовірних носіях не виявлені в силу однієї з таких причин.

1. Відсутність слідів індивідуального запаху людини на цих носіях, що може бути пояснено:

- відсутністю контакту особи, що перевіряється з цим носієм взагалі або відсутність належного контакту, який може призвести до утворення таких слідів, що залежить не тільки від тривалості та інтенсивності цього контакту, але й від матеріалу носія й інших умов запахового слідоутворення;

– розсіюванням або з інших причин знищенням таких слідів до вилучення їх ймовірного носія та у процесі його вилучення або подальшого зберігання (підготовки на його основі експертних об'єктів) до початку основного етапу одорологічного дослідження.

2. Наявністю в об'єктів, що перевіряються таких слідів, але у концентрації, недостатній для сприйняття нюхом собаки-детектора, що використовується для проведення експертизи.

З огляду на зазначені обставини даний висновок комісійної одорологічної експертизи щодо невиявлення слідів індивідуального запаху людини не може бути підставою для зняття підозри з особи, що перевіряється.

В процесі основного етапу одорологічного дослідження проводиться й так зване «допоміжне одорологічне дослідження», завданням якого є перевірка наявності в експертних об'єктах, підготовлених на основі ймовірних носіїв, слідів індивідуального запаху людини в концентрації, достатній для проведення основного одорологічного дослідження. У даній ситуації порівняльний ряд складається з фонових об'єктів (в яких немає слідів індивідуального запаху людини), зазначеного експертного об'єкта (який, найчастіше у процесі основного дослідження використовується як стартовий об'єкта й рідше – об'єкт, що перевіряється) та контрольний об'єкт (в якому є сліди індивідуального запаху непричетної особи в концентрації, достатній для проведення одорологічного дослідження). Позитивна сигнальна реакція собаки-детектора, (пущеної на обнюхування такого порівняльного ряду без пред'явлення будь-якого стартового об'єкта), як на контрольний об'єкт, так і на експертний об'єкт свідчить про наявність в останньому слідів індивідуального запаху людини в достатній для одорологічного дослідження концентрації. Сигнальна реакція на контрольний об'єкт – говорить про нормальний функціональний стан собаки-детектора й про непридатність експертного об'єкта до основного одорологічного дослідження.

В той же час допускається проведення такого допоміжного дослідження як заключний етап основного одорологічного дослідження. Як бачимо, існують

рекомендації проводити стосовно тих самих експертних об'єктів по декілька допоміжних етапів одорологічного дослідження, у тому числі за допомогою одного собаки-детектора.

На думку А.О. Кириченка й В.Д. Басая, з такою постановкою питання навряд чи можна погодитись в силу таких причин.

По-перше, як правильно вказують самі експерти відділення досліджень запахів слідів відділу біологічної експертизи повторне одорологічне дослідження тих самих експертних об'єктів однією й тією самою собакою-детектором не може підвищити вірогідності одержуваних результатів.

По-друге, кожне зайве одорологічне дослідження експертних об'єктів неминуче призводить не тільки до їх забруднення слідами запаху раніше застосованих собак-детекторів (навіть одного й того ж), але й до зменшення концентрації, особливо слідів запаху людини в експертних об'єктах, підготовлених на основі ймовірних носіїв, зібраних ініціатором дослідження. Як відомо, такі ймовірні носії, як правило, мають досить невисоку концентрацію слідів індивідуального запаху людини[42, с. 46].

Саме тому варто прагнути до розробки такої схеми комісійного експертного одорологічного дослідження, яка б передбачала мінімально можливу кількість його етапів. Якщо ж проведення такого роду додаткових одорологічних досліджень уникнути не можна, то їх проведення доцільне як заключний етап, у тому числі й за необхідності перевірити певні збої в роботі конкретного собаки-детектора.

Експертне діагностичне одорологічне дослідження на основі довгострокової нюхової пам'яті собаки-детектора з метою виявлення видових специфічних, статевих, расових і вікових характеристик слідів запаху людини й суміші слідів індивідуального запаху кількох людей, відповідно до іншої методичної розробки експертів сектору одорологічних експертиз відділу медико-біологічної експертизи НДЕКЦ МВС України, проводиться вже у два етапи, двома різними собаками-детекторами, спеціально підготовленими на виявлення відповідної діагностичної ознаки слідів або зразків запаху людини.

Причому кожен етап експертного діагностичного одорологічного дослідження проводиться із заміною всіх експертних об'єктів, для чого необхідно мати два дублікати даного об'єкта. У той же час допускається використання й одного об'єкта, якщо обидві собаки-детектори проходили спеціалізацію на вирішення даного діагностичного завдання із включенням в усі експертні об'єкти порівняльного ряду запахових добавок слідів запаху як співробітників лабораторії, так і всіх інших експертних собак-детекторів.

Будь-який варіант діагностичного одорологічного дослідження як допоміжний етап основного експертного одорологічного дослідження може бути проведений за один раз одним собакою-детектором, що не знімає проблеми з можливим забрудненням експертних об'єктів слідами запаху експертів й експертного собаки-детектора.

Однак, в деяких країнах світу одорологічна експертиза вже набула статусу «застарілої» та на її місце прийшла ольфакторна експертиза, як більш новий та ефективний метод проведення експертизи. Ольфакторна експертиза набула значного поширення в практиці проведення судово-біологічних експертиз Російської Федерації.

Сутність ольфакторного методу полягає не в аналізі відчуттів запаху (odor), а у вивченні пахучих речовин з використанням нюху (olfactus) як інструмент. У наші дні експертиза запахових слідів людини має велику криміналістичну значимість. Дуже часто лише цей вид експертизи дозволяє ідентифікувати людину за залишеним нею індивідуальним запахом.

Ольфакторна експертиза дедалі ширше впроваджується у роботу слідчих органів сусідньої держави і має безліч переваг над іншими видами досліджень біологічних слідів людини. Хоча досі не сформовано загальноприйняту теорію запаху, вчені сходяться в одному: запах кожної людини генетично детермінований, неповторний і практично незмінний. Дослідження, проведені вченими Російського Федерального Центру судових експертиз спільно з Інститутом еволюційної морфології та екології тварин Російської Академії Наук, показали, що речовини, що відповідають за індивідуальність людини,

належать до кислих ліпідів із незаміщеною карбоксильною групою. Серед них виявлені вільні жирні кислоти, фракція яких C12 - C26 сприймається собаками як специфічна, неповторна характеристика індивіда. Розроблені та затверджені сучасні методичні рекомендації щодо вилучення та дослідження запахових слідів, на відміну від існуючих 20-30 років тому, практично бездоганні.

Експертиза запахових слідів базується на наступних методах:

- препаративний метод (витяг пахучих речовин);
- зоопсихологічний метод вибору об'єкта з множини за зразком у поєднанні з методом умовних рефлексів;
- методи контролю за сигнальною поведінкою біодетекторів;
- імовірно-статистичний метод.

Абсолютно унікальний спосіб термовакуумної десорбції дозволяє перенести запаховий слід із предмета на шматочок бавовни без руйнування самого носія запахового сліду та забезпечити збереження приблизно 80% пахучих речовин.

Ольфакторну експертизу проводять у спеціально обладнаному приміщенні, в якому підтримується оптимальна для біодетекторів температура (близько 20 градусів Цельсія), вологість повітря (приблизно 60%), і відсутні будь-які подразники. Всі ці умови покликані виключити помилкову сигнальну поведінку біодетекторів, спричинену станом стресу.

Розміщення у порівняльному ряду еталонної проби має значення: по-перше, її перебування підтверджує факт працездатності біодетектора та її готовність до проведення експерименту. По-друге, враховуючи, що еталонна запахова проба розташовується в ряді завжди після досліджуваної, яка може і не нести в собі запах особи, що перевіряється, і навіть запах людини, як біологічного виду, її знаходження підкріплює мотивацію тварини і відіграє стимулюючу роль.

Усі сигнали, отримані від тварин, фіксуються у таблиці дослідження. Аналіз таблиці дозволяє експерту виявити ознаки, що відображають якісні

властивості об'єкта, що досліджується. Сигнальна поведінка собак оцінюється експертами з погляду відтворюваності, контрольованості та виразності.

Відтворюваність означає, що собака повторює свою сигнальну поведінку при зміні розташування запахових проб, а також кожен наступний собака повторює сигнальну поведінку попередньої. В цілому, відтворюваність дозволяє сформулювати категоричне чи ймовірне висновок.

У метрології існує термін "нефізична величина". На противагу «фізичній величині» «нефізична величина» немає одиниці виміру, тому її можна лише оцінити. Оцінка відбувається в умовах експерименту зі зміною його умов, фіксацією результатів кожного етапу експерименту та подальшим порівнянням цих результатів. Таким чином, один досвід, коли біодетектор виявив сигнальну поведінку щодо досліджуваної запахової проби, не дозволяє однозначно оцінити достовірність досвіду. І тільки при повторенні отриманого результату в мінливих умовах можна вивести єдино правильний показник.

Під контрольованістю слід розуміти визначення в процесі дослідження того факту, що стан та поведінка біодетектора повністю відповідає ходу проведення експерименту.

Виразність чи, інакше кажучи, наочність дозволяє не лише експертам, а й учасникам судового розгляду не відчувати труднощів та сумнівів у трактуванні сигнальної поведінки собаки. Виразність можна простежити за етограмою або відеофіксацією.

Таким чином, науково розроблена та підтверджена практикою система особливих перевірок та тестів майже бездоганна. Вона дозволяє оцінити поведінку собак-детекторів під час проведення експертизи та виключити будь-які неполадки їхньої нюхової та рефлекторної діяльності. Враховуючи накопичені в галузі зоології, біології та зоопсихології знання, можна відстежити будь-які зміни у поведінці собак.

Методики ольфакторних досліджень визнані настільки надійними, що їх використовують для встановлення фундаментальних закономірностей хімічної комунікації ссавців багато вчених Російської Академії Наук.

Результатом експертизи запахів слідів людини може бути категоричний позитивний, категоричний негативний, або можливий висновок.

Категоричний позитивний висновок означає, що пахучі речовини, виявлені на досліджуваному об'єкті, безсумнівно, належать особі, що перевіряється. Безперечність - тобто, присутність достатньої кількості збігаються якостей і відсутність непояснених відмінностей. Категоричний позитивний висновок формулюється, якщо була отримана необхідна сигнальна реакція кожного біодетектора (не менше трьох) на еталонну і досліджувану проби при одночасному відсутності реакції на інші проби порівняльного ряду (при дотриманні всіх необхідних вимог, наприклад, придатність детекторів, відсутність дратівливих перешкод .п.)[33, с. 57].

Категоричний негативний висновок означає, що на пахучі речовини особи, що перевіряється, не ідентичні пахучим речовинам досліджуваного об'єкта.

Категоричний негативний висновок формулюється, якщо була отримана сигнальна реакція кожного біодетектора на еталонну пробу при одночасному відсутності реакції на досліджувану пробу та інші проби порівняльного ряду.

Якщо результат дослідження був негативний, то об'єкт, що досліджується, перевіряється на наявність запахів слідів людини як біологічного виду, щоб оцінити доцільність зберігання знятої з нього запахової проби.

Ймовірний висновок означає, що пахучі речовини, виявлені на досліджуваному об'єкті, можуть належати особі, що перевіряється. Такий висновок робиться, виходячи із слабо вираженої реакції собаки – детектора. Причини такої слабкої сигнальної реакції найчастіше криються в тому, що концентрація пахучих речовин близька до рівня порогового сприйняття собаки внаслідок нетривалого контакту об'єкта з суб'єктом або внаслідок зволікання в передачі об'єкта експерту або внаслідок виснаження пахучих речовин у процесі проведення дослідження.

Іноді, наприклад, якщо досліджуваний об'єкт був схильний до гниття, або не містив пахучих речовин, що належать людині, або містив непереборні пахучі компоненти, - робиться висновок про неможливість дати відповіді на поставлені перед експертом питання.

Висновок експерта, який висновок він не містив, може бути підкріплено порівняльними таблицями, етограмами (описом поведінки біодетектора) або відеофіксацією ольфакторного дослідження.

Проведення запахової експертизи не потребує багато часу. Ідентифікаційна ольфакторна експертиза займе в середньому від 4 до 7 робочих днів. Якщо досліджувані об'єкти складні щодо експертизи чи об'єктів кілька – від тижня до двох тижнів. Важливо те, що саме взяття проби запаху займе 1,5 – 3 години. Після цього об'єкти повернуться у розпорядження слідчого у початковому вигляді, що дозволить досліджувати їх іншими способами.

Перевірка біологічного детектора на старті за допомогою еталонної проби, використання в ході дослідження кількох біодетекторів, участь двох експертів, один з яких працює виключно з собакою і не знайомий з розташуванням запахових проб, що виключає можливість ідеомоторики - ці та інші фактори забезпечують найвищий рівень надійності та точності ідентифікаційного ольфакторного дослідження. Досліди, проведені у 2004 – 2005 роках. у лабораторії дослідження запахових слідів людини, з урахуванням ЕКЦ МВС Росії, дозволили сформулювати вероятностно-статистическое обґрунтування надійності результатів ольфакторного дослідження та вивести математичні показники.

Так, ймовірність помилки при категоричному позитивному вирішенні питання про тотожність порівнюваних запахових об'єктів при застосуванні у дослідженні не менше трьох біодетекторів, кожен з яких відтворює сигнальну поведінку попереднього, не більше $1,02 * 10^{-8}$. Цей показник надійності практично повністю унеможливує помилки і цілком достатній для категоричного позитивного висновку. Ймовірність помилки вбирається у $2 * 10^{-11}$, якщо у дослідженні приймають участь чотири собаки-детектори, кожен з

яких відтворює сигнальну поведінку попередньої. Таку точність має сучасний ДНК – аналіз, який вважається еталонним.

Імовірність помилки при категоричному негативному вирішенні питання про тотожність не вище $3,15 * 10^{-5}$, якщо в дослідженні беруть участь три біодетектори, кожен з яких не відтворює сигнальну поведінку на досліджувану запахову пробу. Ті ж результати, показані в таких же умовах чотирма собаками, гарантують можливість помилки не більше $1 * 10^{-6}$.

Імовірне вирішення питання про тотожність у межах надійності 0,999999 може бути отримане з використанням двох біодетекторів, які повторюють сигнальну поведінку один одного[43].

Зрозуміло, щоб результати ЕЗС були максимально достовірними, мають бути дотримані встановлені вимоги: - вилучення носіїв-запахового сліду має бути процесуально оформлене;

- вилучення, упаковка та зберігання запахової проби має відповідати методичним рекомендаціям;

- у дослідженні повинні брати участь два експерти, один з яких стежить за роботою біодетектора і не знайомий із розташуванням запахових проб, а інший стежить за ходом проведення експертизи;

- за необхідності проведення повторної чи додаткової експертизи така можливість має бути забезпечена достатньою кількістю пахучих проб[44].

В нашій державі ольфакторна експертиза, ще на набула свого поширення, а відповідні одорологічні лабораторії на базах НДЕКЦ МВС України проводять ще одорологічні експертизи, які в інших країнах визнані застарілими та неефективними.

Вимушені погодитись з Е. Б. Сімаковою-Єфремян, що сьогодні для проведення комплексних експертиз, в тому числі й одорологічних(ольфакторних), розроблено недостатньо методик. Станом на 2021 рік в офіційному реєстрі методик проведення судових експертиз утримувачем якого є Міністерство юстиції України, міститься 25 методик

проведення комплексних експертиз[45]. Слід відзначити, що жодна з цих методик не пов'язана з дослідженням запахових слідів особистості.

З цього випливає, що на сучасному етапі в Україні існує велика проблема з регулюванням комісійних та комплексних експертиз, зокрема й одорологічних, саме з боку методологічного забезпечення, а з іншого боку, на основі вже фактично розроблених методик необхідно внести зміни та доповнення до існуючого законодавства України[46, с. 226].

Отже, можна зробити висновок з вищенаведеного про те, що вітчизняне законодавство значно відстає від реально існуючої практики проведення судових експертиз, комплексних, комісійних та інших видів. Виключенням не стало й проведення одорологічних експертиз, які також не знайшли свого належного відображення своїх методик в офіційних нормативно-правових актах. До того ж, наразі вже існують більш новітні форми проведення одорологічних експертиз, а саме ольфакторна експертиза, яка набуває все більшого поширення в слідчій та судовій практиках зарубіжних країнах. Тому, вимагається якомога швидше внесення змін до відповідного реєстру методик проведення судових експертиз задля законодавчого оформлення тої практичної діяльності, котру проводять одорологічні лабораторії вже десятки років.

3.3. Проблемні питання застосування одорологічного методу в процесі доказування

1965 рік - знаменна дата в розвитку криміналістики. Запропонований групою вчених у складі А. Вінберга, В. Безрукова, М. Майорова та Р. Тодорова спосіб консервації та зберігання запахових слідів, названий згодом одорологічним методом, значно розширив сферу використання запахових слідів у розслідуванні злочинів.

Практичне значення одорологічного методу полягало в тому, що відтепер стало можливим у будь-який час на будь-якому етапі розслідування здійснити вибірку, використовуючи законсервованій слід.

Переваги одорологічного методу швидко оцінила оперативно-розшукова практика різних країн. Фірми, що виготовляють пристрої для роботи зі слідами на місці події, стали включати в комплекти ємності для зберігання предметів-запахоносіїв та відібраних запахових слідів (наприклад, Данія, ФРН).

Угорські криміналісти значно вдосконалили одорологічний метод. Саме вони першими почали збирати запахові сліди, використовуючи адсорбуючий матеріал, який потім поміщався в герметичний посуд[47, с. 98].

Однак, нові можливості несуть в собі й нові складності, які пов'язані з публічно-правовим характером кримінального права та особливістю правового статусу органів кримінальної юстиції держави, яким дозволено здійснювати лише те, що прямо передбачено законом.

Традиційно одорологічний метод використовувався в оперативно-розшуковій діяльності. Проблема зародилася тоді, коли були висловлені думки щодо можливості використання результатів одорологічного методу у доведенні. Вперше цю ідею висунув А.І. Вінберг, і полягала вона наступного.

В часи існування СРСР під час огляду місця події відповідно до ст. 83 КПК РРФСР, що включає у перелік речових доказів «...всі інші предмети, які можуть бути засобами виявлення злочину, встановленню фактичних обставин справи, виявлення винних...», вилучається повітря зі слідами запаху. У порядку ст. 186 КПК РРФСР (отримання зразків для порівняльного дослідження) слідчий одержує зразки запаху підозрюваного.

Посадові особи органів внутрішніх справ проводять процедуру вибірки та за її результатами складають довідку. Вінберг пише: «Ця довідка є різновидом тих документів, про які йдеться у ст. 88 КПК...». Довідка оцінюється разом із іншими доказами у справі[22, с. 29].

Найкатегоричніша пропозиція Вінберга прийняли М. С. Строгович і В. І. Шиканов. Вони ґрунтували свою думку на таких доводах, як:

1) недоведеність факту незмінності та індивідуальної визначеності людського запаху;

2) неможливість використання результатів вибірки у судовому розгляді, оскільки кримінально-процесуальне законодавство не передбачає такого доказу;

3) стаття 88 КПК РФСР мала на увазі документи різного роду, але під цю категорію не потрапляють довідки про дії, які навіть не є процесуальними[49, с. 123].

4) відсутність достатніх наукових підтверджень, що дозволяють зробити висновок про достовірність поведінки собаки під час виробництва вибірки;

5) вибірка живих людей за запахом принижує людську гідність[50, с. 141].

Таким чином, проблему одорологічного методу можна звести до чотирьох аспектів: природничонаукового, процесуального, технічного і тактичного, етичного[48, с. 268].

Природничонауковий аспект передбачає положення, що стосуються природи запаху, його властивостей, що дозволяють зробити висновок про доцільність використання запахових слідів для ідентифікації особи.

Процесуальний аспект стосується доказового значення результатів використання запахових слідів.

Технічний та тактичний аспекти визначають ефективність техніки відбору, консервації слідів запаху та методики виробництва вибірки, що гарантують надійність та достовірність.

Етичний аспект дозволяє розглянути питання з морального погляду.

Прихильники та противники розширення сфери застосування одорологічного методу посилалися на такі докази. Відсутність єдиної загальноприйнятої теорії запаху має ставити під сумнів факт індивідуальності запаху кожної людини. Численні дослідження лікарів, біологів, фахівців – кінологів дозволяють вважати повністю підтвердженими такі якості людського запаху, як індивідуальність та відносна незмінність

А. І. Вінберг підкреслював, що запаховий слід людини складається з власне індивідуальної частини, а також різних виробничих та побутових домішок. Такий неоднорідний склад вже, напевно, забезпечує унікальність запахового сліду[51, с. 198].

Потові та жирові залози, від стану яких, головним чином, залежить запах людини, схильні до вікових змін. Зрозуміло, запаху знадобиться менший проміжок часу зміни, ніж, наприклад, ознаками почерку. Проте встановлено, що тривалість періоду незмінності запаху достатня, щоб можна було використовувати запаховий слід у розкритті та розслідуванні злочинів.

Камінь спотикання, навколо якого головним чином розгорілася дискусія з приводу одорологічного методу, - це питання доказового значення результатів його застосування.

В. І. Шиканов та Н. М. Тарнаєв, будучи одними з найпереконливіших противників використання результатів одорологічного методу у доведенні, у своїй роботі кажуть наступне: «Застосування службово-розшукової собаки – оперативно-розшукова дія. У цій якості собака - шукач - хороший, часом незамінний помічник у розшуку правопорушника, що зник з місця злочину, або його слідів. Іноді вона дає слідству єдину «зачіпку», що дозволяє розмотати складний клубок злочинних поєдинків. Особливо корисний собака-шукач у початковий період розслідування ... »[52, с. 28].

Однак, «встановлення шляху прямування злочинця з місця злочину, переслідування його «за гарячими слідами», знешкодження та затримання, а також розшук знарядь злочину та з'ясування належності певним особам виявлених предметів - все це не може мати жодного доказового значення і допустимо лише у сфері оперативно-розшукової діяльності, тому що «вибірка» по запаху за допомогою собаки-шукача як слідча дія нам не відома»[52, с. 42].

Подібний аргумент наводить і М. С. Строгович: «З юридичної точки зору питання вирішується просто: виробництво ідентифікації за допомогою собаки-шукача як слідчої, процесуальної дії є незаконним, оскільки кримінально-процесуальний кодекс такої слідчої дії не передбачає. Протокол, у якому

фіксувалася б сама процедура пред'явлення обвинуваченого собаці і який підписувався б фахівцем, слідчим і понятими, не мав би жодної юридичної сили, жодного доказового значення, тому що при провадженні попереднього слідства у справі протоколюються лише дії, передбачені процесуальним законом»[53, с. 150].

Такі міркування засновані, головним чином, на поганому ставленні до оперативно-розшукової діяльності, якої «закон не писаний». Але ж оперативно-розшукова діяльність, як і кримінально-процесуальна, базується на принципах законності, поваги права і свободи людини і громадянина.

Також як обґрунтування своїх заперечень проти ідеї Вінберга професор Строгович зазначає, що результат пред'явлення обвинуваченого собаці оформляється довідкою, а довідка не може мати процесуального значення.

Це зауваження абсолютно справедливе, але сенс статті 88 КПК РФСР поширюється і тих ситуації, коли необхідно надати інформації, отриманої непроцесуальним шляхом, доказове значення, наприклад шляхом ревізій, дій співробітників міліції, обстежень.

Вінберг припускав, що з процесуальних дій буде отримано висновки, оформлені непроцесуальним чином, тобто довідку про результати одорологічної вибірки буде оформлено на підставі протоколу огляду та постанови про прилучення до справи речового доказу (запахової проби).

Як ще один аргумент на користь застосування одорологічного методу у доведенні слід навести слова Арсеньєва: «Дії собак потрібно відносити не до засобів доведення, а до доказових фактів. Якщо такий факт пов'язані з обставинами, підлягають встановленню, його слід зарахувати до фактичних даних, з урахуванням яких встановлюються обставини справи. Доказовий факт засвідчується документом (у даному випадку, довідкою) про дії собаки, тобто засобом доведення, передбаченим законом (ст. 88 КПК РФСР)»[54, с. 166].

Арсеньєв, Вінберг та інші прихильники одорологічного методу у доказовій діяльності багаторазово зазначали, що суд у кожному конкретному

оцінює будь-який доказ, у тому числі й довідку про результати одорологічної вибірки, разом із іншими доказами у справі.

Проте навряд чи можлива конкуренція технічного аналізатора запаху з біологічним детектором. І справа не лише у неймовірній чутливій точності собаки. Індивідуальний запах людини визначає не так кількісний і якісний склад, скільки унікальний запаховий «букет». І цей «букет» неможливо синтезувати шляхом з'єднання компонентів у потрібних пропорціях

Противники застосування одорологічного методу у доведенні висували, поряд із запереченнями процесуального характеру, ще й заперечення етичного характеру.

Головне заперечення – те, що з вибірки підозрюваного чи осіб, які пред'являються разом із, відбувається приниження честі і гідності. Причому і тут спостерігається суперечливий характер: якщо одорологічний метод використовується в рамках оперативно-розшукової діяльності, то його етичність не викликає сумнівів. А ось виробництво вибірки при доведенні «нетерпимо і образливо»[53, с. 122].

Однак з цього постає закономірне питання, чи можна ставити етичність одного й того ж діяння в залежність від того, вчиняється воно в рамках оперативно-розшукової діяльності чи в рамках доказування?

Принципи оперативно-розшукової та доказової діяльності базуються на повазі честі та гідності людини, а тому моральність повинна дотримуватися завжди. Інше питання: чи справді при одорологічній вибірці відбувається применшення людської гідності?

Микола Миколайович Тарнаєв та Володимир Іванович Шиканов вказували, що при виробництві одорологічної вибірки розглядається як безправний об'єкт дослідження. підозрюваний

Процедуру вибірки можна вважати принизливою для підозрюваного (звинуваченого). Але, також можна вважати принизливими процедуру дактилоскопування, обшук у квартирі, і, звичайно, особистий обшук. Однак стосовно цих дій не порушувалося питання про їх неетичність.

І як можна вважати підозрюваного безправним об'єктом дослідження, якщо ніхто не позбавляє його права оскаржити дії кінолога чи слідчого, надавати спростування доказів тощо, тобто тих прав, які завжди надаються підозрюваному. Становище тих осіб, які пред'являються разом із підозрюваним, але свідомо непричетні до скоєння злочину, також не можна вважати принизливим. Це можна порівняти з пред'явленням для пізнання: в обох випадках роль таких осіб зводиться до забезпечення достовірності та об'єктивності одержаних результатів. Та й навіщо дискутувати про етичність одорологічної вибірки людей, якщо можна пред'являти лише зразок джерела запаху. У підозрюваного чи обвинуваченого можна отримати за законом будь-яку річ, якою він користується тривалий час, або ж відібрати у нього зразки запаху, використовуючи матеріали, що адсорбують.

Щоб гарантувати достовірність та об'єктивність результатів одорологічної вибірки, потрібно вибудувати систему тактичних прийомів правильним чином. Р. С. Белкін пропонував зробити це наступним чином:

1. Використовувати для виробництва вибірки тільки тих собак, які спеціально дресировані для цієї мети, та не використовуються для пошуку слідами на місці події.

2. Предмети-носії запахового сліду мають бути ідентичні за розміром та формою. Така ідентичність гарантує, що вибірка буде проведена лише на підставі запахового сліду. Найкраще рішення - використовувати однакові шматочки тканини, що адсорбує, наприклад фланелі.

3. Роль інструктора-кінолога має бути мінімальною: він дає собаці запахову пробу для занюхування, а також подає команди почати вибірку або повернутися на вихідне місце.

4. Потрібно використовувати кілька різних собак і кожна з них повинна брати участь у вибірці кілька разів після перестановки запахових проб. Абрам Ілліч Вінберг писав: «З теорії інформації відомо, що сумарний сигнал дорівнює подвоєній сумі цих сигналів, тобто дає так званий квадратичний ефект. Вочевидь, що це ефект значно підвищує надійність каналів зв'язку. Саме такого

роду взаємозв'язок існує між фактами вибірки одного й того джерела запаху. Позитивний результат двох «пізнань» двома собаками не в два, а вчетверо більше значення кожного з них, взятого окремо[55, с. 60].

5. Під час виробництва вибірки необхідно усунути всі сторонні подразники (наприклад, зайві запахи) та підтримувати оптимальні для тваринного умови (температура, освітленість тощо).

У 80-ті – 90-ті роки ХХ століття, незважаючи на незняті протиріччя у застосуванні результатів одорологічного методу у доведенні, саме ця форма використання одорологічного методу набуває все більшого поширення.

Розглядаючи вітчизняну практику застосування одорологічного методу в доказуванні та оперативно-розшуковій діяльності, то слід відзначити, що якщо питання застосування кінологічних підрозділів воно є врегульованим та законодавчо обґрунтованим, то питання застосування висновку одорологічної експертизи й донині залишається недостатньо визначеним.

Одним з центральних нормативно-правових актів в сфері проведення судових експертиз є «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5[56]. Дана інструкція містить перелік основних судових експертиз, окремі питання їх проведення та перелік вирішуваних ними завдань. Однак, судово-odoroлогічної експертизи ця Інструкція не передбачає, що, на нашу думку, негативно впливає на ступінь її правової регламентації так як фактично даний вид експертизи проводиться в одорологічних лабораторіях. Внесення відповідних змін до даної Інструкції шляхом доповнення її положенням про судово-odoroлогічну експертизу значно підвищило б якість та ефективність роботи експертів-odoroлогів та позитивно позначилось б на правозастосовній практиці органів досудового розслідування та судах, які б мали певний взірець, який б вони могли використовувати при призначенні судово-odoroлогічної експертизи.

Слід відзначити, що дискусія навколо правової регламентації одорологічної вибірки, яка існувала більше 50 років тому збереглась й донині.

Вітчизняна практика встановлює, що для набуття результатів одорологічних досліджень доказово значення, має бути проведена одорологічна вибірка. Потрібно зазначити, що з одного боку дана дія наділена ознаками пред'явлення для впізнання, але це не впізнання в процесуальному сенсі і не узнання в оперативному, оскільки вибірка здійснюється не людиною, а твариною. З іншого боку, вибірка нагадує використання в процесі слідчої дії або оперативного заходу спеціальних знань фахівця із застосуванням технічних засобів. Можна стверджувати, що з огляду на наукову доведеність унікальності запаху кожної людини, проведення ідентифікаційного дослідження на основі унікального запаху є цілком коректним[57, с. 155].

З цього приводу слід навести думку таких дослідників даної проблематики, як В. О. Гусевої та О. І. Ізотова, які стверджують, що результати одорологічної експертизи ніяк не можуть бути менш достовірними, ніж інші докази, і вони повинні розглядатися в сукупності з іншими наявними доказами у кримінальному провадженні[57, 155; 58, с. 72].

Позиція противників даного підходу також значно не змінилась від початку цієї доктринальної дискусії, але наразі можна стверджувати, що така їх позиція, котра була наведена вище, не витримує жодної критики з огляду усталену практику судочинства, яка є наочною демонстрацією рівня довіри суддів до результатів одорологічного дослідження, як на рівні судів першої так й другої інстанції, навіть в тих випадках, коли на цих висновках ґрунтувалась вся позиція обвинувачення[59].

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок про те, що одорологічний метод від початку свого існування стикався з проблемами свого застосування в процесі доказування. Це пояснюється тим, що фактично це був новий, нінащо не схожий криміналістичний метод, зі своїми унікальними особливостями. Аргументи обох сторін доктринальної дискусії заслуговували на увагу, однак практика правозастосування фактично визнала одорологічний метод та одорологічну експертизу, як один з можливих доказів в процесі доказування. Однак, задля покращення стану правового регулювання

одорологічної експертизи слід внести відповідні зміни до Інструкції № 53/5 з метою наділення одорологічної експертизи законодавчим підґрунтям.

Висновки до розділу 3

Проведення одорологічної експертизи за так званим одорологічним методом є діяльністю вкрай ретельною та трудомісткою, адже фактично вимагається знання великої кількості нюансів поводження з запаховими слідами та собаками-біодетекторами починаючи з моменту підготовки матеріалів до одорологічного дослідження, та закінчуючи складанням висновку одорологічної експертизи.

Як було встановлено, проведення комплексної, комісійної та інших видів одорологічних експертиз на сучасному етапі вітчизняного законотворення не врегульовано належним чином. Оскільки, Кримінальний-процесуальний кодекс України не містить взагалі визначень понять «комплексна» та «комісійна» експертиза, хоча й містить положення, які за своєю суттю відбивають дані поняття. До того ж, офіційний реєстр методик проведення судових експертиз не містить методик проведення одорологічних експертиз, або експертиз поводження з запаховими слідами, що також є значним недоліком національного законодавства про експертизи.

Однією з найбільших проблем це невключення до Інструкції № 53/5 про призначення та проведення судових експертиз положення про судово-одорологічну експертизу, в ситуації, коли в Україні вже функціонують три одорологічні лабораторії, а практика виходить з того, що результати одорологічно дослідження визнаються судами належними та допустими доказами в кримінальних провадженнях. З огляду на це, має бути внесено відповідні зміни до вказаної Інструкції з метою підвищення рівня правової регламентації одорологічної експертизи задля того, щоб вона змогла краще відповідати на виклики, які постають на сучасному етапі перед органами досудового розслідування в рамках розслідування кримінальних проваджень.

ВИСНОВКИ

Терміном «запах» позначають здатність різних предметів і живих організмів відокремлювати в докільля свої пахучі частинки-молекули, а також суб'єктивне сприйняття, яке виникає у людини або тварини при зіткненні їх нюхових рецепторів з цими частинками.

Ключова властивість запаху – леткість – дозволяє предмету служити джерелом запаху і, відповідно, залишати запаховий слід. Запаховий слід – це газоподібна субстанція, що містить у собі визначальну інформацію про об'єкт.

Сліди запаху давно служили джерелом криміналістично значної інформації. Знаменитий австрійський учений, криміналіст Ганс Гросс одним із перших запропонував використовувати для розшукових цілей тварин, чий нюхові можливості у багато разів перевершують людські.

XX століття знаменне для нашої країни відкриттям перших розплідників поліцейських собак, повсюдним розвитком службового собаківництва.

1965 рік – рік зародження одорологічного методу, завдяки якому стало можливим «приручити» запах, а, надалі, взагалі використовувати його з метою, сприяють збереженню порядку і стабільності в суспільстві.

Але в подальшому ідеї використання одорологічного методу в доказовій діяльності зіткнулися з безліччю проблем процесуального, природничо, морального і тактичного характеру.

Подальші дослідження у цій галузі, що враховують доводи противників одорологічного методу, дозволили сформулювати обґрунтовані методичні рекомендації, що забезпечують практично абсолютну непогрішність сучасної запахової експертизи.

Для проведення експертизи запахових слідів використовуються нюхові можливості та біосенсорні здібності собак-детекторів, що якнайкраще відображає формулювання «ольфакторне дослідження».

До теперішнього часу вироблена науково-підтверджена та практично-апробована система збору та зберігання запахових слідів. Кріогенно-вакуумний

метод дозволяє зберегти більшу частину пахучих речовин без руйнування самого предмета-запахоносія.

Однак, на увагу заслуговує також й метод хімічного консервування запахових слідів, який полягає в хімічній склад запахових слідів індивіда, поряд з фракцією насичених жирних кислот (кислих ліпідів), стійкою проти окислення і несе запаховий код індивідуума, містить і нестійкі у зовнішньому середовищі лужну та нейтральну фракції. Їхні зміни в часі дозволяють собаці розрізняти гарячі (свіжі) і холодні (старі) сліди. Кислі ліпіди запахових слідів індивіда, що залишаються на металах, взаємодіючи з їх оксидами, утворюють солі насичених жирних кислот, сольові сліди індивіда, що втрачають леткість, а з нею і запахові властивості. Таким чином, запахові сліди індивіда можуть фіксуватися на необмежені терміни в сольових слідах індивіда, а для повернення їм їх властивостей потрібно лише впливати на них 1% розчином хімічно сильнішої, але нелетючої, без запаху лимонної кислоти. Реакція заміщення, утворюючи із солей металів та жирних кислот солі лимонної кислоти, звільняє індивідуальний комплекс жирних кислот, відновлюючи із сольових слідів індивіду з слідоутворювача. Очевидно, що, діючи на потожирові сліди та інше вторинне джерело запахового сліду індивіда слабким розчином соди, що утворює солі натрієві жирних кислот, можна запаховий слід індивіда фіксувати на необмежений час. Після випаровування води натрієві солі жирних кислот можна зібрати і, діючи на них лимонною кислотою, відновлювати їх концентрацію. Однак, цей підхід не знайшов, ще належної підтримки, як у вітчизняній експертній діяльності, так й в зарубіжних країнах.

У ході проведення лабораторного дослідження запахових проб створюються комфортні умови для собак-детекторів, виключаються усі сторонні перешкоди та подразники. Сигнальна поведінка біологічних детекторів повністю контролюється фахівцями завдяки накопиченим знанням у галузі зоології, зоопсихології, а також знанням про вищу нервову діяльність ссавців.

Сучасні методичні рекомендації щодо проведення експертизи запахових слідів в інших державах містять критерії, виходячи з яких робиться категоричний позитивний, категоричний негативний чи можливий висновок. Також обчислено математичну точність ольфакторної експертизи, в деяких випадках порівнянню за рівнем з точністю ДНК-дослідження.

Разом з тим, було досліджено сучасний стан правового регулювання проведення одорологічної експертизи, а також комплексної та комісійної одорологічних експертиз. Так, вітчизняний кримінальний-процесуальний кодекс не містить у собі визначення поняття комісійно та комплексної експертизи, що обмежує правові підстави застосування такого виду експертиз, хоча одорологічна експертиза майже завжди проводиться комісійно, тобто за участю двох або більше експертів. До того ж, офіційному визнанню одорологічної експертизи як комплексної та комісійної мало б сприяти її включення до Реєстру методик проведення судових експертиз утримувачем якого є Міністерство юстиції України. Тому, пропонується доповнити даний реєстр відповідними методиками, з огляду на те, що вони фактично вже застосовуються в одорологічних лабораторіях при НДЕКЦ МВС України.

Окрім цього, було визначено, що на сучасному етапі більшого поширення набуває ольфакторна експертиза, яка заміщує собою одорологічну експертизу. Сьогодні ольфакторний метод дослідження слідів запаху людини поширений в Російській Федерації. Унікальні наукові розробки в галузі запахових експертиз у сукупності з рідкісними нюховими здібностями біологічних детекторів забезпечують надійність, ефективність та об'єктивність цього виду досліджень. Ольфакторна експертиза, призначена поодинокі чи разом із іншими видами експертиз, багаторазово доводила свою практичну корисність у діяльності з розслідування злочинів.

Суб'єкт ольфакторного дослідження – експерт. Саме він, спостерігаючи, аналізуючи поведінку тварин, робить висновок про характеристику досліджуваних запахових проб. Собака, таким чином, виступає специфічним інструментом в руках фахівця - живим індикатором запахового сліду.

Пошукова робота собаки та дослідницька робота експерта – така методика проведення ольфакторної експертизи.

Додатково, було досліджено проблемні питання, які виникають з приводу застосування результатів одорологічних досліджень в процесі доказування. Загалом, слід відзначити, що з самого початку існування одорологічного методу(одорологічної вибірки), даний криміналістичний метод стикався зі значною кількістю проблем пов'язаних з його правовою природою. Якщо ж застосування собак в оперативно-розшуковій діяльності, в кінологічних підрозділах органів внутрішніх справ є регламентованим та жодним чином не оспорюється, то використання собак-біодетекторів під час здійснення одорологічної(ольфакторної) експертизи піддавалося жорсткій критиці. Оскільки, практика застосування результатів одорологічної експертизи в рамках процесу доказування, як на етапі здійснення досудового розслідування так й під час судового розгляду свідчить про те, що дані висновки експертизи визнаються допустими доказами, то можна стверджувати, що дискусія про визнання одорологічного методу, як криміналістичного та одорології, як частини криміналістичної науки можна припинити.

Визнаючи одоролічну експертизу, як реально існуючий факт, можна встановити, що йому приділено вкрай незначну увагу в рамках законодавчого регулювання порядку призначення та проведення судових експертиз. Основний нормативно-правовий акт в даній галузі це «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 в якій міститься перелік експертиз, приблизний перелік питань, які можуть ставитися на їх вирішення, а також окремі процедурні питання їх проведення. Невключення одорологічної(ольфакторної) експертизи до даної Інструкції негативно впливає на практику застосування даного виду судових експертиз, з огляду на те, що слідчий, прокурор, суд не мають орієнтирного переліку запитань, які можна ставити перед експертом-одорологом, а результати

одорологічного дослідження можуть мати ймовірний характер через допущені помилки при підготовці до даного виду дослідження.

Тому, доцільно буде доповнити наведену вище Інструкцію положеннями про судово-одорологічну експертизу та включити її до переліку криміналістичних експертиз. Визначити приблизний перелік питань, які можуть ставитися перед експертом одорологом:

- Чи походять запахові сліди, наявні на наданих предметах (фрагментах одного предмету), від особи, що перевіряється?
- Чи наявні на наданих предметах (або у вилучених пробах) запахові сліди людини?
- Чи залишені вони однією або декількома особами, що перевіряються?
- Особою якої статі залишені дані запахові сліди?
- Чи наявні запахові сліди даної особи у вилучених слідах крові, на волоссі?

Даний перелік, надасть змогу найбільш повно розкрити можливості одорологічної експертизи та надати органам досудового розслідування необхідну інформацію, яка буде мати доказове значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белкін Р.С. Криміналістична енциклопедія. Москва. 1997 р. с. 43.
2. Іщенко Е. П., Топорков А. А. Криміналістика: підручник. 2-е вид.. ІНФРА-М. Москва. 2010 р. с. 194.
3. Лебедев В. Н. Історія поліцейського собаки. *Вісник поліції*. № 3. 1909. с. 40
4. Кисин М. В., Петранек Г., Сулимов К. Т. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений. Москва; ВНИИ МВД СССР, КИННП МВД ГДР, 1983. 120 с.
5. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология : лекция. Киев : КВШ МВД СССР, 1976. 46 с.
6. Гросс Г. «Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции», перевод с нем., выпуск 1. Смоленск. 1897. с.166
7. Кириченко А. А., Басай В. Д. Криминалістика: учебно-методич. посіб. Изд.-во АПВ України. 2001. с. 348
8. Кренев С. П. Работа собак-ищеек (из деятельности Ленинград. губугророзыска). *Рабоче-крестьянская милиция*. 1924. № 9. с. 21.
9. Крылов И. Ф. Следы на месте преступления. Ленинград. 1961. с. 85-86.
10. Черчен О. А. Предмет і історія розвитку криміналістичної одорології. *Царськосільські читання*. 2015. № 19. с. 232-235.
11. Безруков В. В., Винберг А. И., Майоров М. Г., Тодоров Р. М. Новое в криминалистике. *Социалистическая законность*. 1965. № 10. с. 74–75.
12. Винберг А. И. Криминалистическая одорология. *Криминалистика на службе следствия*. Вильнюс, 1967. С. 8.
13. Кириченко А. А. Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; КГУ. Киев. 1992. с. 335
14. Райт Р. Х. Наука о запахах. М., 1966. с. 123. URL: <http://padaread.com/?book=49215>

15. Мазитова Р. М., Охотская В. Н., Пучкин Б. И. Обоняние и его моделирование. Новосибирск, 1965. с. 52.

16. Шиканов В. И., Тарнаев Н. Н. Запаховые микроследы: криминалистическое значение, процессуальный статус, возможность исследования на идентичность: учеб. пособие по спецкурсу «Расследование убийств». Иркутск, 1974. с. 12-17.

17. Самойлов Г. А. Следы запаха: закономерности возникновения и их информационно-криминалистическое значение. *Вопросы судебной экспертизы*. 1971. № 12. с. 20

18. Волощук В. М., Юдіна К. Є. Иван Петрович Павлов — творец вчення про фізіологію травлення. Історія науки і техніки : зб. наук. пр. Держ. екон.-технол. ун-т трансп., Центр дослідж. з історії науки і техніки ім. О.П. Бородіна. 2014. с. 162-170.

19. Ищенко Е. П. Криминалистика: курс лекций. М., 2008. с. 98.

20. Пророков И. И. Предмет и задачи судебного следоведения. *Криминалистика*. М. 1969. с. 11.

21. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология (работа с запахowymi следами): лекция. Киев, 1976. с. 84.

22. Винберг А. И. Криминалистическая одорология. *Социальная законность*. 1971. № 11. с. 10-44

23. Салтевский М. В. Использование запахowych следов для раскрытия и расследования преступлений. Київ. НМК ВО. 1982. с. 174

24. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология. Київ. СЯЙВО. 1997. с. 247

25. Кириченко О.А., Біленчук П.Д., Клименко Н.І. Судова одорологія. Київ. 1998. с. 12

26. Образцов В. А. Криміналістика : підручник. за редакцією В.А. Образцова. Москва. Юристь. 1997. с. 760. URL: <https://www.twirpx.com/file/954397/>

27. Гриценко В. В., Обидин А. Б., Старовойтов В. И. Влияние фактора времени на образование, сохраняемость и возможность исследования запаховых следов человека: Методические рекомендации. М., 2000. С. 80
28. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. Учебник по криминалистике. Москва. 2005. с. 503
29. Федоров Г. В. Одорология: запаховые следы в криминалистике. М., 2000. С. 144.
30. Сулимов К. Т. Криминалистическая одорология: кинологический подход. методическое пособие. Москва. Институт Наследия. 2019. URL: <https://cutt.ly/PThFjkN>
31. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Застосування одорології в розкритті злочинів. методичні рекомендації. Київ. 2010. URL: <https://cutt.ly/LThFPWz>
32. Зорина З. А., Полетаева И. И. Зоопсихология: элементарное мышление животных. Москва. 2002. с. 320
33. Симакина Е. Н. Криминалистическая одорология и её значение в процессе расследования преступлений. магистерская диссертация: 40.04.01. Томск. 2018. с. 91
34. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: Законодавство України. від 01.11.2016. № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>
35. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Одорологія у криміналістиці. методичні рекомендації. Київ. 2010. URL: <https://cutt.ly/4TkkPgN>
36. Кримінальний-процесуальний кодекс України : Законодавство України. від 13.04.2012 в редакції від 04.10.2021. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
37. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42780

38. Сімакова-Євреян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактно слідової взаємодії об'єктів. монографія. Харків. ВКФ «Грифон». 2004. с. 176

39. Гончаренко В. И. Гносеологические и процессуальные вопросы комплексных исследований в свете теории судебных доказательств. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев. Висшая школа. 1987. № 35. с. 3-7

36. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_42780

40. Кузнецов О. Г. Судебная экспертиза: актуальные проблемы и перспективы развития в Республике Казахстан. Алмата. Глобус, 2008. с. 310

41. Конституція України: Законодавства України. від 28.06.1996 в редакції від 01.01.2020. № 254к/96/ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

42. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Біленчук П. Д. Запахові сліди та їх властивості. методичні рекомендації. Київ. 2010. URL: <https://cutt.ly/ATkQYoo>

43. Панфилов П. Б. Обеспечение достоверности исследований пахучих следов человека ольфакторным методом. *Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики*. Москва. 2004. с. 71-72.

44. Панфилов П. Б. Вероятностно-статистическое обоснование достоверности ольфакторных исследований запаховых следов человека в судебной экспертизе. *Юридические науки*. 2006. № 11. С. 172- 186.

45. Реєстр методик проведення судових експертиз. *Офіційний сайт Міністерства юстиції України*. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/page/1>

46. СімаковаЄвреян Е. Б. Проблеми методичного забезпечення комплексних експертних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. № 13. с. 225–232.

48. Белкин Р.С. Курс криминалистики. 3-е издание, дополненное. Москва. ЮНИТИ-ДАНА. *Закон и право*. 2001. с. 837
49. Строгович М. С. О криминалистической одорологии. *Вопросы борьбы с преступностью*. Иркутск. 1970. с. 122-129.
50. Шиканов В. И. К вопросу о сущности одорологического эксперимента и его месте в системе криминалистических методов. *Вопросы борьбы с преступностью*. Иркутск. 1970. с. 141-151.
51. Винберг А. И. Научные и правовые основания криминалистической одорологии. 1976. с. 254
52. Шиканов В. И., Тарнаев Н. Н. Применение служебно-розыскных собак при расследовании преступлений. 1974. с. 76
53. Строгович М. С. Проблемы судебной этики. 1974. с. 272
54. Арсеньев В. Д. Криминалистическая одорология и доказательственное право. *Сибирские юридические записки*. 1971. с. 161-170
55. Винберг А. И. К вопросу об органолептико-odoroлогической судебной экспертизе. *Актуальные вопросы теории судебной экспертизы*. 1976. № 21. с. 54-81.
56. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Законодавство України. від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
57. Ізотов О. І. Проблеми достовірності результатів ольфакторних досліджень у криміналістичній одорології. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*. 2018. № 1. с. 154-157
58. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2015. № 3. с. 71–76.
59. Вирок апеляційного суду Житомирської області від 23 груд. 2011 р. Справа № 1/0690/4/11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20386611>.